

ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΜΕ ΤΑΚΤΙΚΕΣ ΚΑΙ ΜΑΣΤΟΡΕΜΑΤΑ

ΤΣΟΥΚΙΑ ΕΛΕΑΝΑ

Διάλεξη

Ε.Μ.Π. Ιούλιος 2012

Επιβλέποντες καθηγητές:

Γυπαράκης Γιώργος
Παγώνης Θάνος

Ευχαριστώ:

τους καθηγητές μου, Γιώργο Γυπαράκη και Θάνο Παγώνη,

τους φίλους μου, για τις επικοινωνιακές παρεμβάσεις

και ιδιαίτερα τη Μελίνα και το jellyboy.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

00 ΕΙΣΑΓΩΓΗ 5

01 ΜΑΣΤΟΡΕΜΑ + ΤΑΚΤΙΚΗ 8

μαστόρεμα (bricolage) 9

τακτική 13

κάποια συμπεράσματα 18

02 ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ 20

σχεδιασμός _γενικά 21

μοντέρνος πολεοδομικός σχεδιασμός 23

ο αντίποδας: καταστασιακοί 27

σχεδιασμός _σήμερα 31

μετασχηματισμός της πόλης από τους χρήστες της 33

τακτικές και μαστορέματα στην πόλη 35

03 ΠΕΡΙΠΤΩΣΕΙΣ 38

σχεδιασμός με τακτικές (tactical urbanism) 39

παραδείγματα 46

guerilla διαβάσεις πεζών

ημέρα παρκ(ινγκ)

δρόμοι παιχνιδιού

φτιάξτο-μόνος-σου σχεδιασμός (do-it-yourself urbanism) 57

παραδείγματα

taking the street _μια εναλλακτική παιδική χαρά

τηλεφωνικοί θάλαμοι αλλιώς

καρεκλο-βομβαρδισμοί

τακτικές και μαστορέματα στα παραδείγματα 68

_ΕΠΙΛΟΓΟΣ 72

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ 75

εισαγωγή

Αφορμή για τη διάλεξη: οι έξυπνες, δημιουργικές, παιχνιδιάρικες, ακτιβιστικού χαρακτήρα παρεμβάσεις, είτε εγκαταστάσεις είτε δράσεις από κατοίκους της πόλης, που στοχεύουν να πετύχουν από μόνοι τους μια βελτίωση ή να περάσουν κάποιο μήνυμα, ώστε να ικανοποιηθεί άμεσα κάποια καθημερινή ανάγκη τους στον δημόσιο χώρο της πόλης.

Εντοπίζω ως βασικό χαρακτηριστικό αυτών των παρεμβάσεων ότι το μέσο για να πετύχουν τον σκοπό τους, είναι να λειτουργούν μέσα στο πλαίσιο των συστημάτων της πόλης αλλά αλλάζοντάς τα στο επίπεδο χρήσης έτσι ώστε να εκτελούν διαφορετικές λειτουργίες και να έρθουν στα μέτρα των πολιτών.

Κάποιες συγκεκριμένες δράσεις που θα μας απασχολήσουν σε αυτήν την εργασία έρχονται να λειτουργήσουν στον αντίποδα του οργανωμένου, θεσμοθετημένου πολεοδομικού σχεδιασμού και να διαρθρώσουν ένα νέο τύπο σχεδιασμού που εκδηλώνεται με δύο παρόμοιες εκφάνσεις: τον **Σχεδιασμό με Τακτικές** (Tactical Urbanism) και τον **Φτιάξτο-Μόνος-Σου Σχεδιασμό** (Do-It-Yourself Urbanism). Τα δύο είδη σχεδιασμού είναι δημοφιλή κυρίως σε πόλεις των Η.Π.Α., πολλά παραδείγματα όμως συναντώνται και σε Ευρωπαϊκές πόλεις.

Η συλλογιστική πορεία με την οποία διαρθρώνεται αυτή η ερευνητική εργασία ξεκινά με την ανάλυση δύο μεθοδολογικών εργαλείων-εννοιών που εντοπίζω πως λειτουργούν εντός ενός υπάρχοντος συστήματος, το οποίο όμως έρχονται να μεταλλάξουν με δημιουργικό τρόπο, ώστε να επιτύχουν κάποιο σκοπό.

01

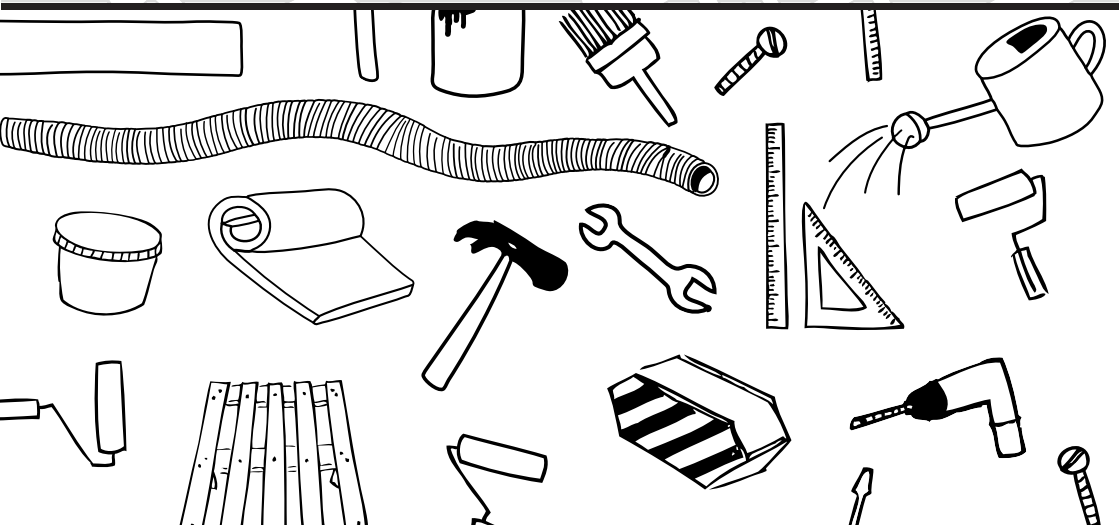
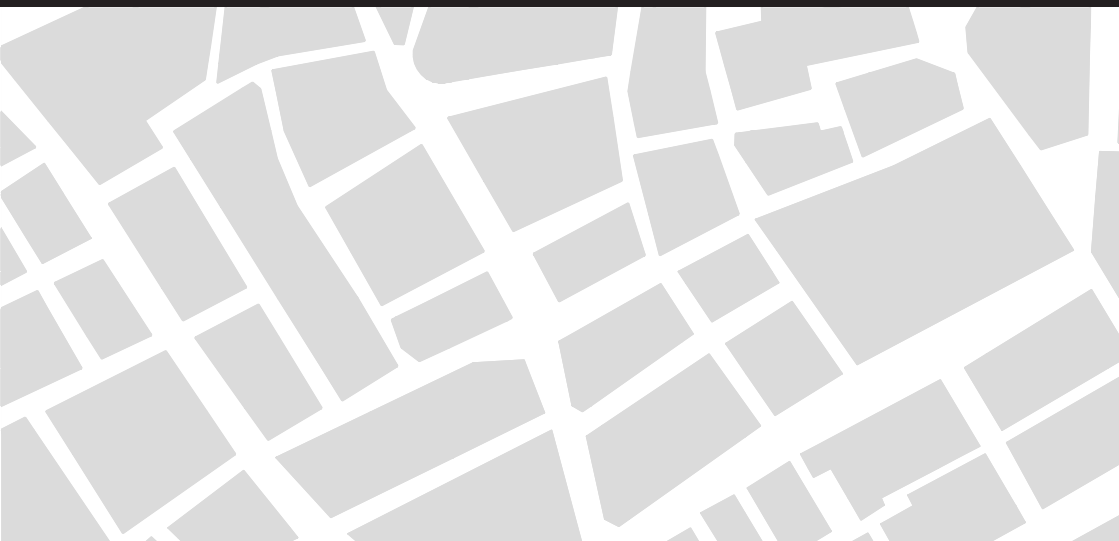
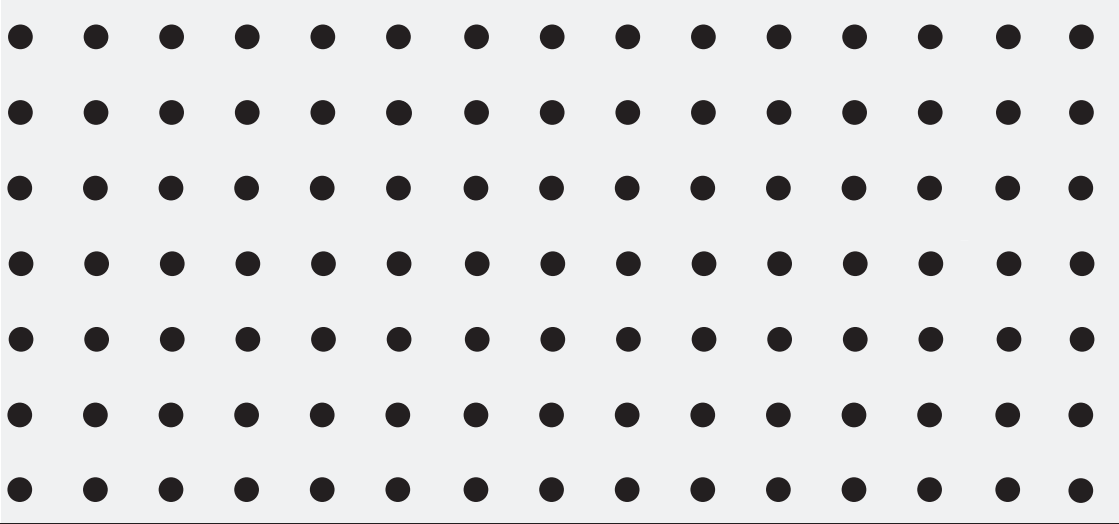
[Α' ΜΕΡΟΣ] Οι έννοιες-εργαλεία που αναλύονται στο πρώτο μέρος της εργασίας είναι α) το *bricolage-μαστορέμα* και β) οι *τακτικές*. Και οι δύο έννοιες προέρχονται από τομείς που δεν σχετίζονται άμεσα με τον πολεοδομικό σχεδιασμό, παρ' όλα αυτά θα αποδειχθεί ότι μπορούν να λειτουργήσουν αποτελεσματικά και σαν σχεδιαστικά εργαλεία.

02

[Β' ΜΕΡΟΣ] Περνώντας σε επίπεδο Πόλης, στο δεύτερο μέρος της εργασίας αναλύεται το θεσμοθετημένο εργαλείο παραγωγής της πόλης, δηλαδή ο οργανωμένος πολεοδομικός σχεδιασμός, που εκτελείται από φορείς εξουσίας και πολεοδόμους. Στον αντίποδα του πολεοδομικού σχεδιασμού, οι πολίτες έρχονται να δημιουργήσουν χώρους σε διαμορφωμένα περιβάλλοντα και να μεταλλάξουν δημιουργικά τη σχεδιασμένη πόλη έχοντας ως μεθοδολογικό εργαλείο πρωτοβουλίες/αστικές δράσεις παρόμοιας λογικής με αυτής του μαστορέματος και της τακτικής.

03

[Γ' ΜΕΡΟΣ] Στο τρίτο μέρος αναλύονται οι έννοιες *Σχεδιασμός με Τακτικές* και *Φτιάξτο-Μόνος-Σου Σχεδιασμός*. Παρουσιάζονται αντίστοιχα παραδείγματα ώστε να γίνει κατανοητό το πώς οι τακτικές και τα μαστορέματα λειτουργούν σαν εργαλεία σχεδιασμού και μετασχηματισμού της πόλης μέσα από τις πρωτοβουλίες των πολιτών.

01 ΜΑΣΤΟΡΕΜΑ
ΚΑΙ ΤΑΚΤΙΚΗ

μαστόρεμα (bricolage)

Τί είναι το bricolage?

Στο βιβλίο του ‘The Savage Mind’, ο Claude Levi-Strauss ορίζει την έννοια του ‘bricolage’ (μτφ. μαστόρεμα) ως μέθοδο έκφρασης μέσα από την επιλογή και σύνθεση συστατικών που απαξιώθηκαν από την υπάρχουσα κουλτούρα¹.

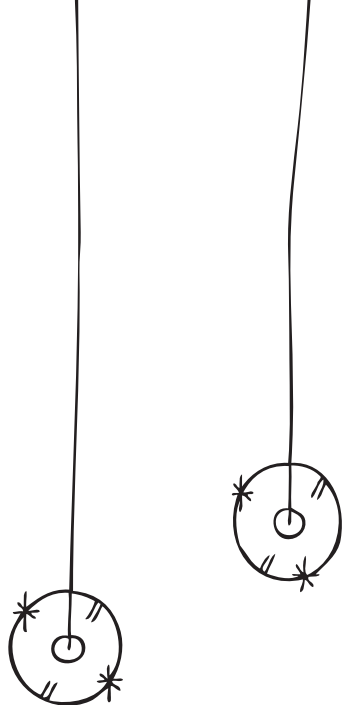
Από πού προέρχεται η έννοια bricolage?

Ο Λεβί-Στρως ιδιοποιήθηκε τη λέξη bricolage από το γαλλικό ρήμα ‘bricoler’², που σημαίνει μαστορεύω. Το bricolage συνδέεται εννοιολογικά τόσο με την αστάθεια όσο και με την σκόπιμη χειρο-τεχνία, όπως φαίνεται και από τις μεταφορικές υποδηλώσεις της λέξης ‘bricole’ στα μέσα γαλλικά: έμμεσο χτύπημα, απάτη, πονηριά και λίγο ασταθές πράγμα. Ενώ το bricolage είναι μια δημιουργική διαδικασία, οι γλωσσικές ρίζες της σε σχέση με την αλλαγή και την καταστροφή, τονίζουν ότι τα υλικά πρέπει να αλλάξουν προκειμένου να σχηματίσουν κάτι νέο: ο ‘Bricoleur’ προέρχεται από την ιταλική λέξη bricola, που σημαίνει καταπέλτης³. Και οι δύο ερμηνείες, ‘μαστορεύω’ και ‘σπάζω’ περιγράφουν τη διαδικασία της μεταβολής: Στον πειραματισμό με μια σειρά από υλικά, ο bricoleur διασπά και επαναχρησιμοποιεί τα υλικά, ώστε πλέον να μην εξυπηρετούν τους παραδοσιακούς ή ιστορικούς σκοπούς τους.

1. Δανειζόμαστε τον όρο bricolage κατά Λεβί Στρως από το βιβλίο *Collage City* των Ketter και Rowe

2. Όπως αναφέρει ο Λεβί Στρως, ‘Το ρήμα bricoler παλιότερα εφαρμοζόταν σε παιχνίδια μπάλας και μπιλιάρδο, στο κυνήγι, τη σκοποβολή και την ιππασία. Χρησιμοποιούταν όμως πάντα αναφερόμενο σε κάποια άσχετη κίνηση [...] Και στην εποχή μας, ο ‘bricoleur’ εξακολουθεί να είναι κάποιος που δουλεύει με τα χέρια του και χρησιμοποιεί δόλια μέσα σε σύγκριση με εκείνα του τεχνίτη’, στο Koetter Fred, Rowe Collin (1993) *Collage City*, The MIT Press, Cambridge, σελ. 102

3. Laventure D. *Bricolage*. International Collaborative Dictionary of Communications [URL: <http://mediaresearchhub.ssrc.org/icdc-content-folder/bricolage/>]

* ένα μικρό παράδειγμα

Ένα καθημερινό παράδειγμα μαστορέματος, για να γίνει άμεσα κατανοητή η έννοια, είναι αυτό της χρήσης δίσκων cd στα μπαλκόνια των πολυκατοικιών ώστε να αποτρέπονται τα πτηνά να κάθονται στα κάγκελα. Αυτό το απλό bricolage, που μπορεί να πραγματοποιηθεί από καθένα, χρησιμοποιεί σαν υλικό τα διάφορα μουσικά cd που δωρίζουν οι εφημερίδες, εκμεταλλεύεται μια συμπληρωματική ιδιότητά τους -την ανακλαστικότητα της επιφάνειάς- και μεταβάλλει με δημιουργικό τρόπο τον σκοπό χρήσης τους για να επιλύσει ένα συχνό πρόβλημα των αστικών διαμερισμάτων.

Το δίπολο μάστορα-τεχνικού

Ο Λεβί-Στρως διακρίνει την τέχνη του μαστορέματος από τη λογική του τεχνικού. Ο τελευταίος κατασκευάζει ένα προϊόν με βάση τις υποθέσεις, τις θεωρίες και τους νόμους της επιστήμης του. Έτσι, η γνώση ενός πράγματος προηγείται εν πολλοίς της πρακτικής δημιουργίας του. Αντίθετα, ο ‘μάστορας’ (bricoleur) ανατρέχει στα διαθέσιμα υλικά, τα οποία έχουν παραχθεί για άλλο σκοπό και συνεπώς φέρουν μια άλλη χρηστική και πολιτισμική αξία.

Ο bricoleur πρέπει ‘να δημιουργήσει (*make do*) με ό, τι υπάρχει στα χέρια του’, επιλέγοντας από ένα πεπερασμένο σύνολο εργαλείων και υλικών, τα οποία ‘δεν έχουν καμία σχέση με το τρέχον έργο, ή οποιοδήποτε συγκεκριμένο έργο’, σε αντίθεση με (τη φιγούρα) του ‘τεχνικού’, ο οποίος διαθέτει όλες τις ‘πρώτες ύλες και τα εργαλεία που σχεδιάστηκαν για τους σκοπούς’⁴.

Μεθοδολογία:

Επανάχρηση+Επανα-νοηματοδότηση στοιχείων

Ο ‘bricoleur’ (μάστορας) εκφράζεται μέσα από την επαν-οικειοποίηση μιας συλλογής από παράξενα απομεινάρια ανθρώπινων προσπαθειών ώστε να υποστηρίξει ότι το bricolage βρίσκεται αναγκαστικά εντός μιας ιδιαίτερης κατάστασης του πολιτισμού, όπου ο σκοπός και το μέσο αντιστρέφονται: το ‘τέλος’ ενός δημιουργού, γίνεται μέρος του ‘μέσου’ αυτό-έκφρασης ενός άλλου δημιουργού⁵.

Ο διάλογος μεταξύ των υλικών και το έργο του bricoleur συνεχίζεται καθ’ όλη τη δημιουργική διαδικασία, δεδομένου ότι οι αποφάσεις του να χρησιμοποιήσει κάτι για ένα συγκεκριμένο σκοπό έχουν συνέπειες που δεν μπορεί να προβλέψει.

Ο Λεβί-Στρως υποστηρίζει περαιτέρω ότι το σύνολο των πιθανών προορισμών για κάθε στοιχείο που διαθέτει ο bricoleur είναι περιορισμένο, δεδομένου ότι κάθε συνιστώσα διατηρεί κάποιες υπολειμματικές ιδιότητες και νοηματικά θραύσματα σχετικά με τον αρχικό σκοπό του.

4. Koetter Fred, Rowe Collin (1993) *Collage City*, The MIT Press, Cambridge, σελ. 102

5. Laventure D. *Bricolage*. International Collaborative Dictionary of Communications [URL: <http://mediaresearchhub.ssrc.org/icdc-content-folder/bricolage/>]

Τί επιτυγχάνει τελικά το μαστόρεμα?

Η τοποθέτηση των υλικών σε ένα νέο πλαίσιο μπορεί να αλλάξει το νόημά τους, γεγονός που υποδηλώνει ότι ως μεθοδολογία,

ΤΟ BRICOLAGE ΔΙΝΕΙ ΔΥΝΑΜΗ ΣΕ ΑΤΟΜΑ ΜΕ ΛΙΓΟΤΕΡΟΥΣ ΠΟΡΟΥΣ

ΤΑΚΤΙΚΗ

Τί είναι οι τακτικές?

Σύμφωνα με τον Michel de Certeau, ‘τακτικές’ είναι οι τρόποι που επινοούν οι θιασώτες της καθημερινότητας για να δράσουν σε ένα ξένο έδαφος. Αναφέρονται στον τρόπο χρήσης και οικειοποίησης ενός χώρου ή αντικειμένου που μπορεί να μην είναι ανάλογος των επίσημων προδιαγραφών και προ-σχεδιασμών. Η ‘τακτική’ συνιστά τρόπο δράσης, μηχανεύματος και απρόβλεπτης επινόησης. Παρόμοια με το μαστόρεμα-bricolage αναπτύσσεται μια παρέκκλιση από την αρχικά αποδιδόμενη χρηστική και πολιτισμική αξία του ‘προϊόντος’ που οδηγεί στην επαναπλαισίωσή του σε ένα διαφορετικό πλαίσιο αξιακών, συμβολικών και πρακτικών διεργασιών.

Το δίπολο στρατηγική-τακτική

Ο Michel de Certeau στο βιβλίο του ‘The Practice of Everyday Life’ κάνει τον εξής διαχωρισμό: εντοπίζει την έννοια της ‘στρατηγικής’ και την διαχωρίζει από αυτή της ‘τακτικής’⁶.

[εξουσία] Η στρατηγική είναι το κανονιστικό αποτέλεσμα που προκύπτει από θέληση και επιβολή δύναμης και ορίζεται ως η προσπάθεια οργάνωσης και κατανομής των πόρων που διαχειρίζεται η εξουσία⁷. Στα πλαίσια της στρατηγικής, το υποκείμενο της εξουσίας σχεδιάζει και ορίζει ‘αντικειμενικά’ το ορθό και το κατάλληλο σε ένα χώρο, όντας όμως έξω από την καθημερινή πραγματικότητα του χώρου αυτού. Ενώ η στρατηγική οργανώνεται από το αξίωμα μιας εξουσίας, η τακτική καθορίζεται από την απουσία εξουσίας.

6. ντε Σαρτώ Μισέλ (2010) *Επινοώντας την καθημερινή πρακτική – η πολύτροπη τέχνη του πράττειν* (μτφ. Κική Καψαμπέλη), εκδ. Σμίλη, Αθήνα, σελ. 143

7. Μπουμπάρης Νίκος *Σημειώσεις Μαθήματος ‘Θεωρία του Πολιτισμού 2’, Τμήμα Πολιτισμικής Τεχνολογίας και Επικοινωνίας, Πανεπιστήμιο Αιγαίου, σελ. 15*

[χρόνος+δράττεσθαι της ευκαιρίας] Η στρατηγική προβλέπει και προπορεύεται του χρόνου ενώ οι τακτικές είναι διαδικασίες που πορίζονται την αξία τους από την καίρια σημασία που δίνουν στον χρόνο –στις περιστάσεις, τις οποίες η συγκεκριμένη στιγμή μιας παρέμβασης μετατρέπει σε ευνοϊκή κατάσταση. Οι τακτικές πρέπει διαρκώς να παίζουν με τα συμβαίνοντα για να τα μετατρέψουν σε ‘ευκαιρίες’. Η διανοητική σύνθεση των τακτικών διαμορφώνεται από την ίδια την απόφαση –την πράξη ακριβώς και τον τρόπο του ‘δράττεσθαι’ της ευκαιρίας.

[εξάρτηση τακτικής από στρατηγική] Επιπλέον, ο ντε Σαρτώ αναφέρει πως μοναδικός τόπος της τακτικής είναι ο τόπος του άλλου. Δεν έχει τα μέσα να κρατηθεί από μόνη της: είναι κίνηση ‘μέσα στο οπτικό πεδίο του εχθρού’ και στον χώρο που ελέγχεται από εκείνον⁸. Οφείλει επομένως η τακτική να παίζει στο έδαφος που της επιβάλλεται, έτσι όπως το οργανώνει ο νόμος μιας ξένης ισχύος, δηλαδή μιας στρατηγικής.

Από πού προέρχονται οι όροι?

A. Πολεμικές Τέχνες

Ο όρος στρατηγική έχει τις ρίζες του στην αρχαία Ελλάδα, όπου σήμαινε την τέχνη του σχεδιασμού και της διεξαγωγής ενός πολέμου. Προέρχεται από την σύνθεση των λέξεων *στρατός* + *άγω* (οδηγώ).

Ως στρατηγική μπορεί να χαρακτηριστεί το γενικό σχήμα διεξαγωγής του πολέμου, ‘ο σχεδιασμός στρατιωτικής επιχειρήσεως, καθώς και η τέχνη της αξιοποίησης όλων των διαθέσιμων δυνάμεων για τη διεξαγωγή της’, και ως τακτική μπορεί να θεωρηθεί ο σχεδιασμός των μέσων επίτευξης στρατηγικών στόχων⁹.

Στη στρατιωτική σκέψη, η τακτική περιλαμβάνει τη λεπτομέρεια ενώ η στρατηγική αφορά τα μεγάλα και σημαντικά γενικά θέματα. Οι λεπτομέρειες μπορούν να είναι στρατηγικές. Η στρατηγική του ενός ηγέτη ενδέχεται να είναι τακτική του άλλου. Εξαρτάται από τη θέση και την άποψη του πεδίου που έχει κανείς.

8. ντε Σαρτώ Μισέλ (2010) *Επινοώντας την καθημερινή πρακτική – η πολύτροπη τέχνη του πράττειν* (μτφ. Κική Καψαμπέλη), εκδ. Σμιλή, Αθήνα, σελ. 67

* ένα μικρό παράδειγμα

Η έννοια της τακτικής –σε συνδυασμό με αυτήν της στρατηγικής- γίνεται κατανοητή ως ένα βαθμό στο εξής παράδειγμα: ο σχεδιασμός ενός πεζοδρόμου στο εμπορικό κέντρο μιας πόλης με σκοπό την ανάδειξη των καταστημάτων συνιστά μια στρατηγική, ενώ η πρωτοβουλία των καταστηματαρχών να οργανώσουν μια γιορτή στο δρόμο για να προσελκύσουν κόσμο και να αυξήσουν την κίνηση περαστικών και αγοραστών αποτελεί μια κίνηση τακτικής.

Β. Διοίκηση Επιχειρήσεων

Στην εποχή μας ο όρος στρατηγική έχει επεκταθεί, και εφαρμόζεται με επιτυχία στον χώρο των επιχειρήσεων από το 1951.

Στη διεθνή βιβλιογραφία συναντά κανείς ποικίλους ορισμούς της έννοιας της στρατηγικής¹⁰. Ένα από τα βασικά χαρακτηριστικά των περισσότερων ορισμών είναι η αποδοχή του ορθολογικού προγραμματισμού ως βασικής διαδικασίας διαμόρφωσης της στρατηγικής μιας επιχείρησης.

Σε γενικές γραμμές, η στρατηγική αποτελεί τη γενική πορεία που ακολουθεί η επιχείρηση ή ο οργανισμός για να ανταποκριθεί στην αποστολή και να φθάσει στο όραμα ενώ τα επιχειρηματικά σχέδια που μεταφράζονται σε τακτικές δηλώνουν επακριβώς πώς η επιχείρηση προτίθεται να υλοποιήσει τις στρατηγικές της.

Οι στρατηγικές αφορούν ιδέες και μεγαλεπήβολες συλλήψεις. Οι τακτικές έχουν να κάνουν με καθημερινά και λειτουργικά μέτρα για την αποτελεσματική κατανομή ανθρώπινων, υλικών, οικονομικών και άλλων πόρων μέσα στην επιχείρηση και μετατρέπονται σε λειτουργικές κινήσεις όπως η κατανομή των πόρων, η κατανομή καθηκόντων, η οργάνωση της εργασίας, κλπ.

9. Η παραπάνω διάκριση μεταξύ στρατηγικής και τακτικής δεν είναι ομόφωνα αποδεκτή από τους θεωρητικούς του πολέμου. Ο Καρλ φον Κλαούσεβιτς, μια από τις πιο γνωστές φυσιογνωμίες του χώρου της «τέχνης του πολέμου» από τη δική του σκοπιά θεωρεί ως στρατηγική τον σχεδιασμό της εκστρατείας στο σύνολό της ενώ ως τακτική τον σχεδιασμό μιας ξεχωριστής μάχης. Ο Ελβετός στρατηγός και θεωρητικός του στρατού Αντουάν Ζομινί θεωρούσε ως στρατηγική την τέχνη της κίνησης δυνάμεων στο πεδίο της μάχης και τακτική την καθοδήγησή τους στη διεξαγωγή της μάχης. Στο Τσακίρης Θανάσης (2004) *Στρατηγική: εισήγηση στο σεμινάριο για τα συλλογικά συμφέροντα*, Τομέας σύγχρονων μορφών πολιτικής και κοινωνικής εκπροσώπησης του Εργαστηρίου Πολιτικής Επικοινωνίας (ΕΚΠΑ- Τμήμα Πολιτικών Επιστημών και Δημόσιας Διοίκησης), Αθήνα, Ιανουάριος 2004

10. Ο Alfred Chandler ορίζει την στρατηγική ως τον «καθορισμό των βασικών μακροχρόνιων στόχων και σκοπών μιας επιχείρησης και την υιοθέτηση μιας σειράς πράξεων και τον προσδιορισμό των αναγκαίων μέσων για την πραγματοποίηση αυτών των στόχων». Ο Andrews διατείνεται ότι «στρατηγική είναι μια διαμόρφωση αποστολής, στόχων ή σκοπών, πολιτικών και σχεδίων για την επίτευξή τους, που διατυπώνονται έτσι ώστε να καθορίζουν την έκταση της επιχειρηματικής δραστηριότητας και την ταυτότητα της επιχείρησης». Τέλος, ο Igor Ansoff, γνωστός ως ο πατέρας του στρατηγικού μάντζιμεντ, ορίζει την στρατηγική ως τις θεμελιώδεις επιλογές που αφορούν την άριστη ένταξη της οργάνωσης στο περιβάλλον της, με την έννοια ότι εξασφαλίζουν την επιβίωση, την ανάπτυξη και την ευημερία της. Στο Τσακίριδης Κώστας, *Επιχειρησιακός οδηγός: Στρατηγικός σχεδιασμός (2)*, Κέντρο Επιχειρηματικής και Τεχνολογικής Ανάπτυξης Κεντρικής Μακεδονίας

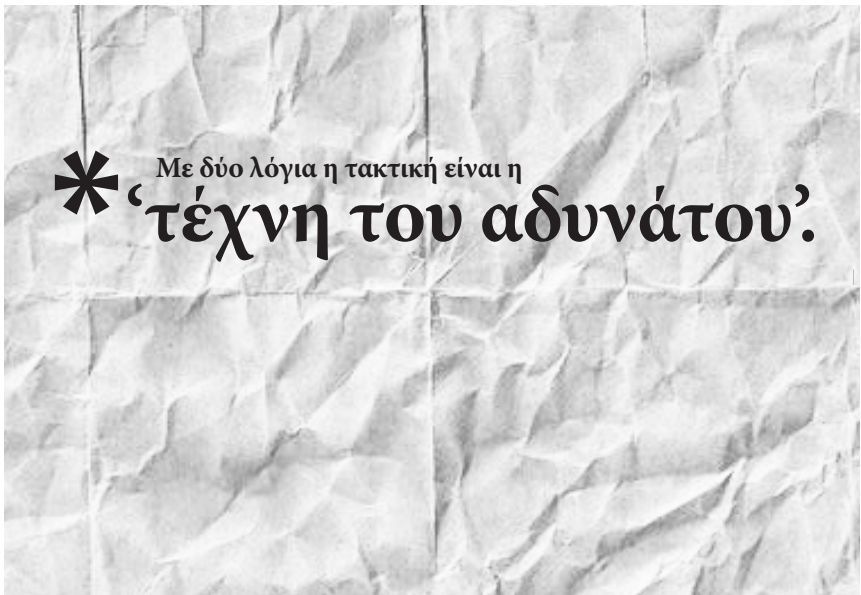
Μεθοδολογία: Τέχνασμα

Η τακτική ακολουθεί την εξής μέθοδο: προβαίνει σε τολμηρούς συνδυασμούς στοιχείων ώστε να εισαγάγει λαθραία την αναλαμπή κάποιου άλλου πράγματος στη γλώσσα ενός τόπου και να σατίσει τον αποδέκτη. Αναζητά τις ραγισματιές στην καθορισμένη δόμηση ενός συστήματος και στη συνέχεια ενεργεί μέσω τεχνασμάτων και ευρημάτων για να επιτύχει τον σκοπό της.

“ Η τακτική πρέπει να είναι σε εγρήγορση, για να χρησιμοποιήσει τις ρωγμές τις οποίες ανοίγουν οι ιδιαίτερες συγκυρίες στην επιτήρηση που ασκείται, από την εξουσία του κυρίου του τόπου. Επιδίδεται στη λαθροθηρία. Κάνει αιφνιδιασμούς. Μπορεί να εμφανίζεται εκεί που δεν την περιμένεις. Είναι πάνουργο επινόημα. Είναι τέχνασμα¹¹.

Καρλ Φον Κλαούσεβιτς

11. Σύμφωνα με τον Καρλ φον Κλαούσεβιτς, έτσι όπως αναφέρεται στο ντε Σαρτώ Μισέλ (2010) *Επινοώντας την καθημερινή πρακτική – η πολύτροπη τέχνη του πράττειν* (μτφ. Κική Καψαμπέλη), εκδ. Σμιλή, Αθήνα, σελ. 145

κάποια συμπεράσματα

ΚΟΙΝΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ:

[ΧΡΗΣΗ ΠΡΟΪΟΝΤΟΣ/
ΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ ΚΑΙ
ΕΠΑΝΑΝΟΗΜΑΤΟΔΟΤΗΣΗ
ΤΟΥ]

Τα δύο εργαλεία που αναλύθηκαν, δηλαδή το μαστόρεμα και η τακτική, αποτελούν τρόπους να χρησιμοποιήσει, να χειριστεί και να εκτρέψει κανείς με έντεχνο τρόπο τα πολιτιστικά προϊόντα και τους χώρους που επιβάλλονται από μια εξωτερική δύναμη.

[ΑΠΟΔΟΧΗ ΠΡΟΪΟΝΤΟΣ/
ΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ]

Και στις δύο περιπτώσεις, ο μετασχηματισμός των πραγμάτων δεν προκύπτει από μια διάθεση κατάλυσης του υπάρχοντος και αμφισβήτησης του πραγματικού, αλλά είναι εγγενής στους δρώντες της καθημερινότητας.

Ενώ διακρίνεται μια πολεμική σχέση, που εκφράζεται μέσω των διπόλων *στρατηγική-τακτική* και *μαστόρεμα-τεχνική*, αυτή η μορφή μετασχηματισμού και αλλαγής που αντιπροσωπεύουν οι τακτικές και το μαστόρεμα δεν πραγματώνεται με τη μετωπική και θεαματική σύγκρουση με την επίσημα εγγραφόμενη αξία στο πλαίσιο του συστήματος παραγωγός/καταναλωτής, αλλά μέσα από την αποδοχή του προϊόντος και την ανα-δημιουργία της χρηστικής του αξίας.

[ΕΝΙΣΧΥΣΗ ΚΑΤΑΝΑΛΩΤΗ-ΑΔΥΝΑΤΟΥ]

Η ιδιοποίηση των προϊόντων, η διαφορετική μεταχείρισή τους από αυτήν για την οποία είναι κατασκευασμένα, καθιστούν τον χρήστη τους έναν σιωπηλό 'παραγωγό'. Ο καταναλωτής από παθητικός αποδέκτης μετατρέπεται σε σχεδιαστή και δημιουργό της καθημερινής ζωής.

ΚΑΙ Η ΔΙΑΦΟΡΑ:

[ΕΠΙΠΕΔΟ ΑΥΘΟΡΜΗΤΙΣΜΟΥ]

Οι δύο εξω-θεσμικές πρακτικές που αναλύθηκαν έχουν το ίδιο γενεσιουργό αίτιο, τον ίδιο σκοπό και επιφέρουν τα ίδια αποτελέσματα, διαφέρουν όμως στη διεργασία σκέψης πριν πραγματοποιηθούν. Το μαστόρεμα λειτουργεί με τη χρήση της διαίσθησης, του αυτοσχέδιου και αυθόρμητου τρόπου να κάνει κανείς πράγματα ενώ η τακτική προϋποθέτει πολλή προετοιμασία και σκέψη για να καταλήξει στο μηχανευμα που έχει τις περισσότερες πιθανότητες να επιτύχει τον σκοπό. Οπότε θα λέγαμε πως το μαστόρεμα είναι μια αυθόρμητη πρακτική ενώ η τακτική μια άμεση προγραμματίστη πρακτική.

02 ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ

σχεδιασμός_γενικά

Τί είναι (πολεοδομικός) σχεδιασμός?

Σε γενικές γραμμές, ο *σχεδιασμός* είναι μια δημόσια δραστηριότητα, η οποία με συνειδητό και οργανωμένο τρόπο και μέσα σε ένα συγκεκριμένο χρονικό ορίζοντα προσπαθεί από μια υπάρχουσα κατάσταση πραγμάτων να οδηγήσει σε μια άλλη κοινωνικά επιθυμητή μελλοντική κατάσταση. Ο σχεδιασμός συνεπώς εμπεριέχει τις έννοιες: οργάνωση, συλλογικότητα, μεταβολή και μελλοντική προσδοκία. Όταν ο σχεδιασμός είναι **πολεοδομικός**, τότε έχει χώρο αναφοράς την πόλη και έχει στόχο την παραγωγή του δομημένου περιβάλλοντος.

Ποιοί είναι (ήταν) οι σχεδιαστές?

Δεδομένης της λειτουργικής εξειδίκευσης των επαγγελματιών, τα άτομα που εμπλέκονται στον πολεοδομικό σχεδιασμό –τη δημιουργία και τον μετασχηματισμό των πόλεων- συμβατικά από πάντα ήταν αρχιτέκτονες και πολεοδόμοι¹.

Μετά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, η παραγωγή του δομημένου περιβάλλοντος άρχισε να παίρνει την έννοια της συστηματικής επέμβασης της Πολιτείας, με τους αρχιτέκτονες και αστικούς σχεδιαστές να εργάζονται ακολουθώντας κι εκτελώντας τα πλαίσια αποφάσεων και πολιτικών της εξουσίας.

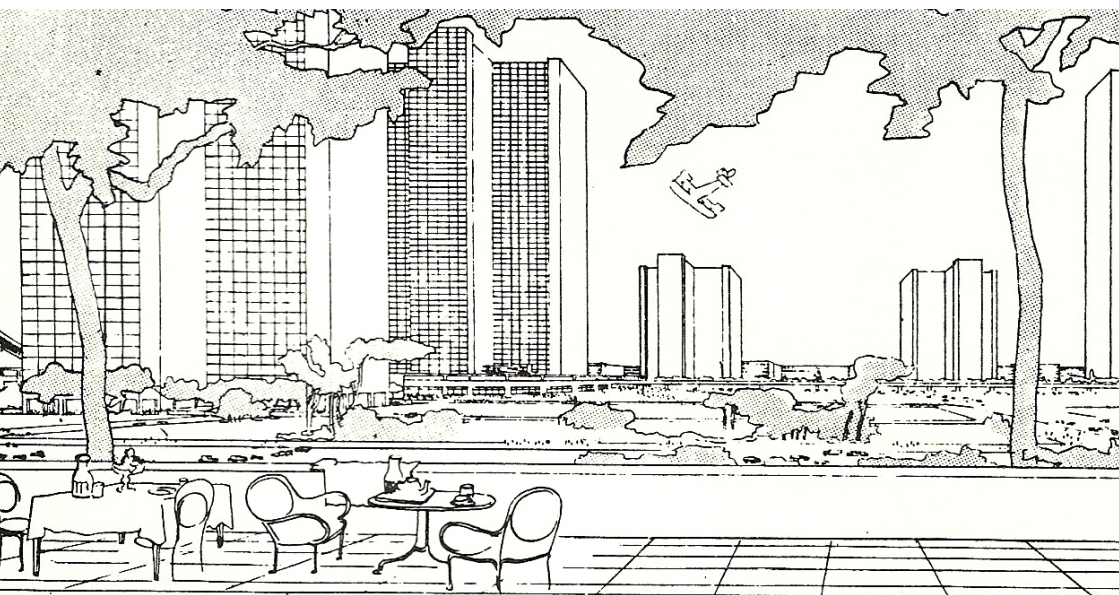
Μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, η ανοικοδόμηση των πόλεων, οι κοινωνικές, οικονομικές, πληθυσμιακές ανακατατάξεις και η προσπάθεια ενσωμάτωσης των αστικοποιούμενων πληθυσμών στον αστικό χώρο, αναλαμβάνονται από την Πολεοδομία, που συστηματοποιείται ως ιδιαίτερος, τεχνικός κυρίως κλάδος, σύμφωνα με τις αρχές του Μοντέρνου Κινήματος και βάσει των διατυπώσεων της *Χάρτας των Αθηνών* (βλ. σελίδα 22) του 1933.

Ο μοντέρνος πολεοδομικός σχεδιασμός θα αποτελέσει την πρώτη επίσημη και θεσμοθετημένη προσπάθεια οργανωμένης παραγωγής του δομημένου αστικού περιβάλλοντος.

1. Cuper Kenny (2005) *Walking as do-it-yourself urbanism*, Goldsmiths Sociology Research Papers, Great Britain, σελ.4

Η Χάρτα των Αθηνών είναι ένα σχεδόν μυθικό κείμενο πολεοδομικών αρχών, το οποίο εκπέμπει όλη τη δύναμη, το όραμα και την στράτευση της πολεοδομικής σκέψης των μοντέρνων. Καθοριστικότερο για το μοντέρνο κίνημα υπήρξε το IV CIAM, που έλαβε χώρα το 1933 και διαμόρφωσε το όραμά για τη 'μοντέρνα πόλη', με έμφαση μεταξύ άλλων στο διαχωρισμό των χρήσεων γης (κατοικία, εργασία, αναψυχή, κυκλοφορία). Τα συμπεράσματα του συνεδρίου συνέθεσαν τη 'Χάρτα των Αθηνών', κείμενο που διατυπώθηκε τελικά το 1943 από τον Le Corbusier.

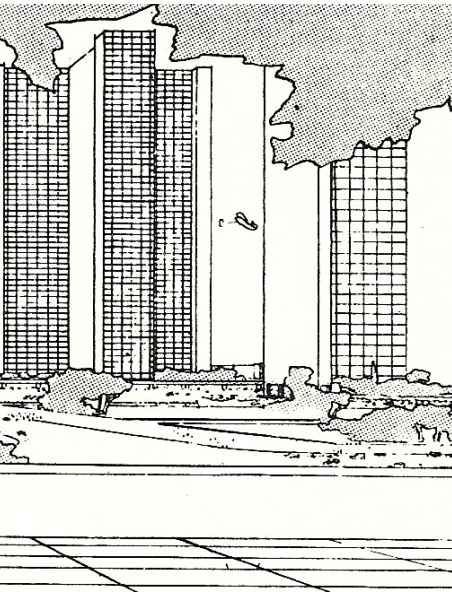
μοντέρνος πολεοδομικός σχεδιασμός

Αρχές της μοντέρνας πολεοδómιας

Το μοντέρνο κίνημα στην πολεοδομία είναι συνυφασμένο με:

- τον έλεγχο της αστικοποίησης και της ανάπτυξης της πόλης για το 'κοινό καλό' της κοινωνίας,
- την αναγνώριση του προνομιακού ρόλου του (εθνικού) κράτους στη ρύθμιση όλων των ροών και των σχέσεων στην παραγωγή και την κοινωνική ζωή και την ανάπτυξη του 'κοινωνικού χαρακτήρα' του κράτους, που υλοποιείται με παρεμβάσεις προς όφελος των 'φτωχών'.

Η πολεοδομία του Μοντέρνου στηριζόταν στην επιστημονική ανάλυση που είχε στόχο την ανεύρεση των αρχών που θα δημιουργούσαν, όπως έλεγε ο Gropius, '...μια κοινωνία ευγενική και καλά οργανωμένη'³.

Η μοντέρνα πόλη θα εξασφάλιζε ποιότητα ζωής για όλους σε καλά αερισιμένα και ηλιασμένα διαμερίσματα, με άφθονους ελεύθερους χώρους για αναψυχή και ορθολογική οργάνωση των δραστηριοτήτων και των μετακινήσεων σε διακριτές ζώνες (zoning), έτσι ώστε η κατοικία, η εργασία, το εμπόριο να χωρίζονται σε επί μέρους τομείς. Το τελικό αποτέλεσμα, όπως απεικονίστηκε στα σχέδια ήταν μια αισθητικώς μοντέρνα πόλη ευτυχημένων κατοίκων σε διαρκώς ηλιόλουστο περιβάλλον, που όμως ήταν δύσκολο να δώσει τα ίδια αποτελέσματα στον χτισμένο και κατοικημένο χώρο.

3. Gropius W. (1968) *The new architecture and the Bauhaus*, Faber, Λονδίνο, σελ.21-32

ΑΛΛΑ ΤΕΛΙΚΑ:

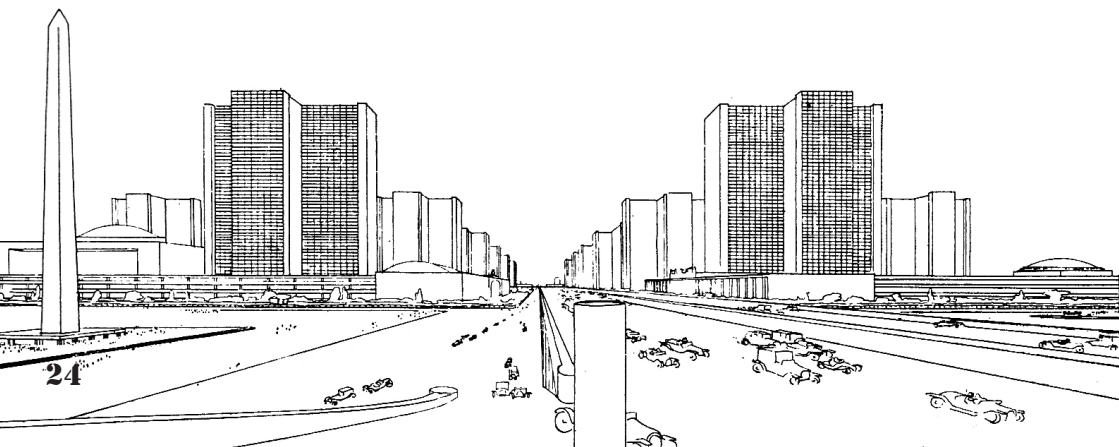
[αποτυχία zoning]

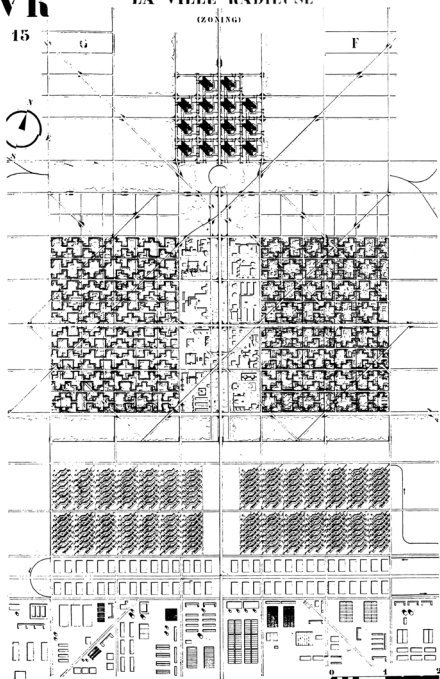
Η εφαρμογή της λειτουργικής θεώρησης στην πολεοδομική οργάνωση του αστικού χώρου βάσει της λογικής zoning κατέστρεψε τα προϋπάρχοντα δίκτυα επικοινωνίας, χωρίς όμως να δημιουργήσει καινούργια. Στο κοινωνικό επίπεδο ο διαχωρισμός των λειτουργιών της πόλης επέβαλλε μονοσήμαντες σχέσεις μεταξύ χρηστών και χώρων καταφέροντας να χτίσει μονοδιάστατους, κυρίως εμπορικούς, κοινωνικούς δεσμούς.

[κλίμακα + ανοικείο]

Η κυρίαρχη αισθητική ποιότητα του Μοντέρνου ήταν αυτή του Ανοικείου και άρα του μη οικειοποιήσιμου. Το σχεδιαστικό μέτρο που στον παραδοσιακό φυσικό ιστό συνδιαλέγεται με την ανθρώπινη μορφή, αντικαθίσταται στο Μοντέρνο με τη μεγάλη κλίμακα, η οποία στο επίπεδο της πόλης αποτελεί σημαντικό παράγοντα μη οικειοποίησης.

Επιπλέον, η κλίμακα των αποστάσεων επέφερε την έντονη εξάρτηση από την μηχανοκίνητη κυκλοφορία και την εισαγωγή στην καθημερινή ζωή μιας αλλοτριωτικής ποιότητας περιοδικού χρόνου, της μετακίνησης. Αυθόρμητες λειτουργίες, όπως ένας περίπατος χάνονται στο νέο τοπίο.

Επιπλέον, η ίδια η μορφή του κτισμένου περιβάλλοντος ωθούσε με δομικό και ψυχολογικό τρόπο στην αποξένωση του χρήστη από την κοινωνία.

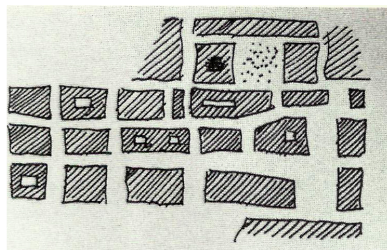
Τα *grande ensembles*⁴, η γεωμετρικότητα των συνθέσεων, η εμμονή της καθαρότητας και της συμμετρίας των αξόνων, η φρόνιμη οργάνωση του συνόλου σε διακριτά τμήματα, έκρυβαν τον ψυχολογικό παράγοντα της ανάγκης για διαμόρφωση και κυριαρχία στα καθημερινά βιώματα του χρήστη. Στην κάτοψη πλέον φαινόταν ο πραγματικός παραλήπτης του σχεδιασμού, η εξουσία.

4. *grand ensembles*: τα μεγάλης κλίμακας συγκροτήματα κοινωνικής κατοικίας

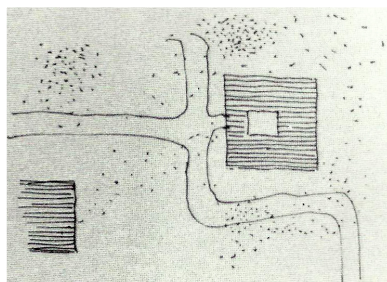
μεσαιωνική συνοικία [ημι-κοινωνικός χώρος]

Οι δρόμοι έχουν συσταθεί για κυκλοφορία και χρησιμοποιούνται ως χώροι συνάντησης μόνο στα όριά τους

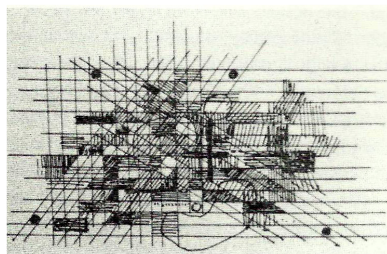
μοντέρνο προάστιο [απομονωμένος χώρος]

Συναντήσεις συμβαίνουν μόνο τυχαία και μεμονωμένα, σε διαδρόμους και στο πάρκο. Η κυκλοφορία κυριαρχεί

ενωτική πολεοδομία [κοινωνικός χώρος]

Μονάδες συλλογικής κατοικίας απλώνονται πάνω από την πόλη και διαχωρίζονται από την κυκλοφορία, που εκτελείται από κάτω

Η Καταστασιακή Διεθνής γεννήθηκε το 1957 από την Διεθνή Λετριστική, το Φαντασικό Μπάουχαους και την Ψυχογεωγραφική Επιτροπή Λονδίνου, ορίζοντας καινούργια πεδία ενδιαφέροντος κι ένα επαναστατικό πρόγραμμα που επικεντρωνόταν στον 'εκτοπισμό (της συμβατικής τέχνης) και την πραγμάτωση της τέχνης μέσα στη ζωή' και επίσης σε αυτό που ονόμαζαν 'δόμηση καταστάσεων'. Όπως τόσες άλλες αβάν-γκαρντ, ήθελαν να πετύχουν μια άνθηση της δημιουργικότητας μέσα στην κοινωνία.

ο αντίποδας: καταστασιακοί

Η ιστορία της Καταστασιακής Διεθνούς ξεκινάει με μια άρνηση πάνω σε όσα έβλεπαν να διαδραματίζονται. Με καλλιτεχνική διάθεση και χωρίς ακαδημαϊκή αρχιτεκτονική εκπαίδευση, προσεγγίζουν κατ' αρχάς κριτικά τις αρχιτεκτονικές και πολεοδομικές συνθετικές αρχές του ίδιου του Μοντέρνου. Ο καταστασιακός λόγος ουσιαστικά αρνείται την τεχνοκρατική και ορθολογιστική διαχείριση των ανθρώπινων θεμάτων και κατ' επέκταση των χώρων τους. Ερμηνεύει την 'αυθεντία' του Μοντέρνου ως επίπλαστη και κατασκευασμένη από κοινωνικοπολιτικά συμφέροντα.

Βλέποντας την πόλη να αλλάζει, να γίνεται λιγότερο ανθρώπινη, ο ελεύθερος χώρος να παραχωρείται π.χ. στα αυτοκίνητα αντί στους ανθρώπους, οι Καταστασιακοί επιχείρησαν να ανακαταλάβουν την πόλη και να την αλλάξουν, έχοντας το όραμα μιας πόλης όπου θα κυριαρχούν οι παιγνιώδεις καταστάσεις και η ελεύθερη κατασκευή της καθημερινής ζωής.

Οι καλλιτεχνικές τους δραστηριότητες, οι οποίες έβρισκαν πεδίο εφαρμογής κυρίως στον δημόσιο αστικό χώρο, επιχειρούσαν την ενσωμάτωση της τέχνης με την καθημερινή ζωή (όπου το απροσδόκητο, το τυχαίο, η διάδραση παίζουν μεγάλο ρόλο) και γι' αυτό ήταν απαραίτητη η ενεργή συμμετοχή των ανθρώπων που ζούσαν και κινούνταν σε αυτούς τους χώρους όπως και η μεταξύ τους επικοινωνία. Η τέχνη αντιμετωπιζόταν ως εργαλείο με απώτερο σκοπό την επαναστατικοποίηση της καθημερινής ζωής και με πεδίο αναφοράς τη θεωρία περί θεάματος⁵.

5. Το *Θέαμα*, όπως ορίζεται από τον Guy Debord στο βιβλίο του 'Κοινωνία του Θεάματος', είναι το σύνολο των κατακερματισμένων αναπαραστάσεων της ζωής, μέσα από τις εικόνες των ειδήσεων και των διαφημίσεων, που προβάλλονται ως πρότυπα, υιοθετούνται ως ατομικοί στόχοι και αυτομετατρέπονται σε πραγματικότητα. Η ζωή δεν βιώνεται με την προσωπική ανακάλυψη και αυτενέργεια, αλλά με την ταύτιση με τις εικόνες του Θεάματος.

Μέσω των εργαλείων που ανέπτυξε -της *δόμησης Καταστάσεων*, της *μεταστροφής*, της *Ψυχογεωγραφίας* και της *περιπλάνησης*- η ομάδα αυτή πρότεινε μια ανανεωτική οπτική για την εικόνα της πόλης που περιλάμβανε την άμεση συμμετοχή των πολιτών.

Συγκεκριμένα, **τα εργαλεία της Κατασκευασμένης Κατάστασης και της μεταστροφής αποτελούν πρακτικές παρόμοιες με τις τακτικές και τα μαστορέματα**, γι' αυτό και επιλέχθηκαν να παρουσιαστούν αναλυτικά παρακάτω.

(κάποια) ΕΡΓΑΛΕΙΑ ΚΑΤΑΣΤΑΣΙΑΚΩΝ

Κατασκευασμένη Κατάσταση

Όπως ορίστηκε στο πρώτο τεύχος του δελτίου που εκδόθηκε από την Καταστασιακή Διεθνή υπό τη διεύθυνση του Guy Debord το 1958⁶: *‘Κατασκευασμένη Κατάσταση είναι στιγμή ζωής, δομημένη συγκεκριμένα και σκόπιμα από τη συλλογική οργάνωση ενός ενιαίου κλίματος, μαζί με ένα παιχνίδι γεγονότων’*.

Πρόκειται για μία αναγκαστικά συλλογική εφήμερη εμπειρία που πραγματοποιείται μέσα σε κατασκευασμένο περιβάλλον. Αποτελείται από κινήσεις, οι οποίες παράγονται από το σκηνικό μιας ορισμένης στιγμής, οι οποίες με τη σειρά τους, γεννούν νέα σκηνικά και κατ' επέκταση νέες κινήσεις. Ο 'σκηνοθέτης' ξεκινώντας από συνειδητοποιημένες επιθυμίες συντονίζει τα στοιχεία που χρειάζονται για την κατασκευή του πεδίου δράσης και προβλέπει πιθανές επεμβάσεις στα γεγονότα, από κοινού με άλλους που ήδη δημιουργούν και ζουν άμεσα την κατάσταση (συμμετέχοντας στη δημιουργία του συλλογικού σχεδίου και την πρακτική σύνθεση της ατμόσφαιρας). Ο αριθμός των παθητικών θεατών επιδιώκεται να περιοριστεί στο ελάχιστο και γι' αυτό παρακινούνται να συμμετάσχουν δρώντας⁷.

6. 2. Debord Guy (1958) *Definitions*, Επιθεώρηση Internationale Situationniste τεύχος 1

7. Debord Guy (1958) *Τα προκαταρκτικά προβλήματα της κατασκευής μιας κατάστασης*, Επιθεώρηση Internationale Situationniste τεύχος 1, σελ. 58-60

Η έννοια της κατάστασης δεν αποτελεί μια εφεύρεση της Κ.Δ. Η κατάσταση θα μπορούσε να θεωρηθεί ως μια σπανιότητα στο καθημερινό τοπίο, ένα γεγονός που προκύπτει αυθόρμητα υπό την επήρεια πολυάριθμων και άγνωστων παραγόντων. Η συμβολή της Κ.Δ. βρίσκεται στο ότι την αναγνώρισε ως 'υπόσταση' και την ονομάτισε⁸. Εν συνεχεία προσπάθησε να την κωδικοποιήσει και να ερευνήσει τους κανόνες για τη συνειδητή κατασκευή της, ή πιο σωστά, την κατασκευή των κατάλληλων συνθηκών για την πρόκλησή της⁹.

detournement (μεταστροφή)

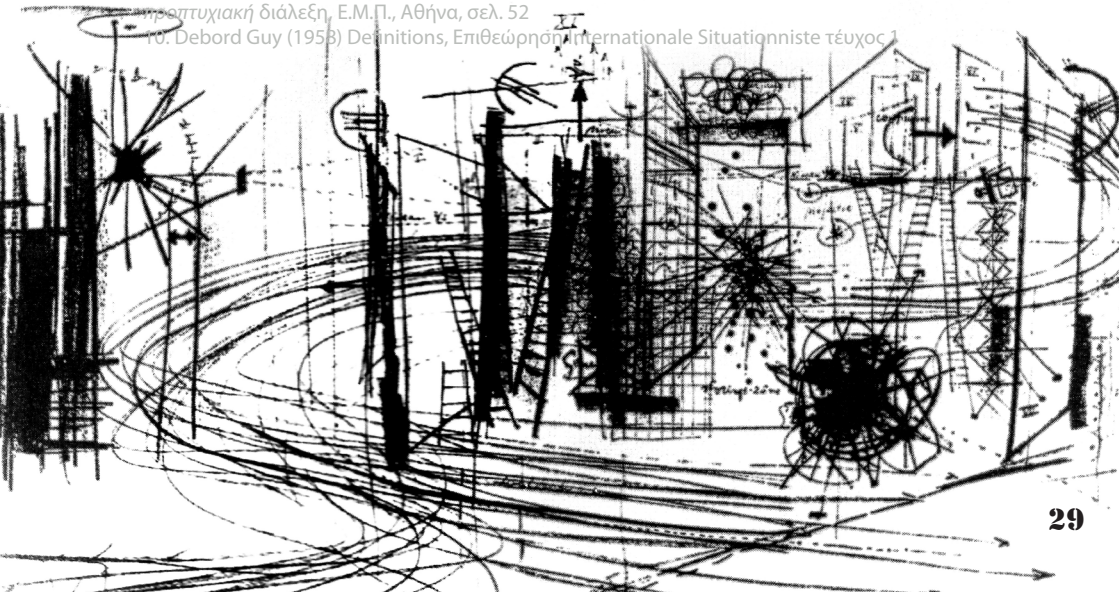
Ως detournement/μεταστροφή (σύντμηση της έκφρασης 'μεταστροφή προκατασκευασμένων αισθητικών στοιχείων'), ορίζεται η επαναχρησιμοποίηση και ενσωμάτωση σημερινών ή παλαιότερων καλλιτεχνικών δημιουργημάτων σε μια ανώτερη κατασκευή του περιβάλλοντος.

Υπό αυτό το πρίσμα, δεν υπάρχει καταστασιακό έργο τέχνης αλλά καταστασιακή χρήση υπαρχόντων έργων τέχνης¹⁰. Μέσω της μεταστροφής, το νόημα των υπαρχόντων στοιχείων αλλάζει ή διαστρεβλώνεται με αποτέλεσμα την μετάδοση ενός εντελώς καινούριου μηνύματος.

8. Σύμφωνα με τον Debord, η Καταστασιακή Διεθνής ονομάστηκε έτσι διότι η κατασκευή καταστάσεων αποτελούσε την κεντρική ιδέα της θεωρίας τους.

9. Χατζηφώτη Όλγα, Χρυσανθοπούλου Χριστίνα (2011) *Καταστασιακή Διεθνής για αρχιτέκτονες*, προπτυχιακή διάλεξη, Ε.Μ.Π., Αθήνα, σελ. 52

10. Debord Guy (1958) *Definitions*, Επιθεώρηση Internationale Situationniste τεύχος 1

Οι Καταστασιακοί εφαρμόζοντας τη μέθοδο της μεταστροφής ώστε να αλλάξουν το νόημα και τη χρήση της υπάρχουσας αστικής υποδομής, πρότειναν ενδεικτικά:

- άνοιγμα του μετρό το βράδυ ύστερα από τη λήξη λειτουργίας του με ύπαρξη ήπιου φωτισμού στους διαδρόμους και στις σήραγγες των τρένων
- αναδιάταξη των κλιμάκων πυρασφάλειας και κατασκευή περασμάτων όπου χρειάζονται ώστε να ενωθούν μεταξύ τους οι στέγες κτιρίων του Παρισιού και να δημιουργηθούν περίπατοι.
- μεταμεσονύκτια λειτουργία των δημόσιων κήπων
- κατάργηση των μουσείων και παρουσίαση έργων τέχνης σε κοινόχρηστους χώρους

Sadler Simon (1998) *The Situationist City*, The MIT Press, σελ.109

Μεταβαίνοντας από την ανάλυση στην κατασκευή, οι Καταστασιακοί πρότειναν την επανάχρηση του υπάρχοντος στο χωρικό επίπεδο. Εφαρμόζοντας τη μέθοδο της *detournement* και χρησιμοποιώντας ως πρώτες ύλες τις στοιχειώδεις μονάδες της πόλης, αυτή η –λεττριστική– κατεύθυνση επεδίωκε τη μεταστροφή της πόλης από χώρο έκφρασης σε χώρο αυτό-έκφρασης της κοινωνίας.

Ο Lefebvre στο βιβλίο ‘*The Production of Space*’ περιόρισε το πεδίο εφαρμογής της μεταστροφής σε αυτό του ‘*υπάρχοντος χώρου*’¹¹. Ενώ ο ορισμός της Κ.Δ. αφορούσε όλες τις μορφές τέχνης, ο Lefebvre εστίασε στην αρχιτεκτονική και την πολεοδομία. Υποστήριζε πως η μεταστροφή είναι καλύτερα κατανοητή όταν έχει να κάνει με υπάρχοντα κτίρια, δρόμους, οικόπεδα, γειτονιές ή πόλεις. Ο ορισμός του Lefebvre ήταν μέρος μιας γενικότερης προσπάθειάς του¹² να επιστρέψει το καταστασιακό έργο στην αρχική του προέλευση, δηλαδή την αρχιτεκτονική.

11. <http://www.notbored.org/SI.html>

12. Ο Lefebvre πίστευε ότι ύστερα από την ανασύνταξη της Κ.Δ. το 1962, την τελειοποίηση και τη διάδοση των κριτικών της θεωριών, η ομάδα είχε εγκαταλείψει τους χωρικούς πειραματισμούς της *derive* και της ψυχογεωγραφίας και είχε προσανατολιστεί προς μια καλλιτεχνική κατεύθυνση. Ο νέος ορισμός της μεταστροφής μπορεί να θεωρηθεί ως μέρος της προσπάθειάς του για αναζωογόνηση και επέκταση του καταστασιακού έργου, ακόμα κι αν αυτό σήμαινε ότι έπρεπε να καταδείξει τα όρια βασικών καταστασιακών εννοιών και πρακτικών.

σχεδιασμός_σήμερα

Ο πολεοδομικός σχεδιασμός, έτσι όπως εφαρμόζεται κατά τη διάρκεια των τελευταίων 40 ετών, βασίζεται στη μεταφορά, στην αναλογία, το σχεδιασμό των διαδικασιών και όχι στις λεπτομέρειες της πραγματικότητας¹³. Επηρεασμένος από την πολεοδομία του Μοντέρνου κινήματος, ενώ προσπαθεί να απομακρυνθεί από αυτήν, εξακολουθεί να διατηρεί πολλά νεωτερικά χαρακτηριστικά.

Στην πλειοψηφία των περιπτώσεων εξακολουθεί να είναι μια 'εκ των άνω' διαδικασία, που οργανώνεται από μορφές εξουσίας, κρατικές και οικονομικές, εκτελείται από επαγγελματίες σχεδιαστές και παράγει μεγάλης κλίμακας, μακροπρόθεσμες μετασχηματιστικές αλλαγές στο κτισμένο περιβάλλον.

Ο αστικός σχεδιασμός που ασκείται, αντιλαμβάνεται εννοιολογικά τους ανθρώπους της πόλης και δημιουργεί ένα κόνσεπτ για τη ζωή τους παρ' όλο που είναι εξωτερικός παράγοντας. Μια σημαντική αδυναμία του είναι η προσκόλληση στη νεωτερική πεποίθηση της ύπαρξης μιας και μοναδικής αντικειμενικής αλήθειας που με την σιγουριά των ποσοτικών μεθόδων ανάλυσης μπορεί τάχα να οδηγήσει σε σφαιρικές ερμηνείες μιας γρήγορα μεταβαλλόμενης πραγματικότητας. Κατά την διατύπωση του Flynberg *«εμφανίζεται το φαινόμενο μιας εξουσίας που δεν αναζητά, αλλά μάλλον «ορίζει» την πραγματικότητα, δηλαδή δεν ενδιαφέρεται τόσο να ανακαλύψει τι είναι πραγματικά η πραγματικότητα, όσο να την ορίσει όπως εκείνη το επιθυμεί»*¹⁴.

13. Chase John, Crawford Margaret, Kaliski John (1999) *Everyday Urbanism*, The Monacelli Press, New York, σελ. 104

14. Βασενχόβεν Λ., Κουρλιούρος Η. (2007) *Κοινωνικές και Πολιτικές Διαστάσεις του Σχεδιασμού του Χώρου*, στο Ανθρωπογεωγραφία, εκδ. Πατάκη, Αθήνα, σελ.15

Το 1969 ο Victor Papanek υποστήριξε ότι η επαγγελματοποίηση του σχεδιασμού είχε διαχωριστεί από τον 'πραγματικό κόσμο'. 'Ο σχεδιασμός δεν μπορεί να διαχωριστεί από την καθημερινή ζωή, έγραψε, και με το να ανυψώνει τους εκπαιδευμένους να τον εκτελούν ως επαγγελματίες από εκείνους που δεν είναι τόσο εκπαιδευμένοι (ερασιτέχνες), ο σχεδιασμός αρχίζει να αναφέρεται μόνο στον εαυτό του και να αδυνατεί να αντιμετωπίσει τα πραγματικά προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι πραγματικοί άνθρωποι'¹⁵. Σε αυτή τη διαδικασία του επαγγελματισμού, η trial-and-error δημιουργικότητα χάνεται.

Η καθημερινή πόλη γενικά υπήρξε σπάνια το επίκεντρο της προσοχής για τους αρχιτέκτονες και τους πολεοδόμους¹⁶, παρά το γεγονός ότι ένας εκπληκτικός αριθμός κοινωνικών, χωρικών, αισθητικών εννοιών μπορούν να εντοπιστούν στις επαναλαμβανόμενες δραστηριότητες και συνθήκες που συνιστούν την καθημερινή ρουτίνα μας. Από τη σκοπιά της καθημερινής ζωής, νεο-avant-garde στρατηγικές αρνούνται την ενέργεια και τη δημιουργικότητα που ενσωματώνονται στις ταπεινές, πεζές λεπτομέρειες της καθημερινής ύπαρξης. Ο αστικός σχεδιασμός βυθισμένος σε μεγαλοπρεπείς στρατηγικές τα τελευταία χρόνια βασίζεται σε σχεδιαστικές διαδικασίες αντί στις ιδιαιτερότητες της καθημερινότητας και της ανθρώπινης κλίμακας.

15. Burnham Scott, *Finding the truth in systems: in praise of design-hacking*, RSA Design & Society, σελ.4 [URL: <http://www.thersa.org/projects/reports/hacking-design>]

16. John, Crawford Margaret, Kaliski John (1999) *Everyday Urbanism*, The Monacelli Press, New York, σελ.8

μετασχηματισμός της πόλης από τους χρήστες της

Μέσα από την θεωρία του για τον χώρο και την κοινωνία και αυτό που αποκαλούσε ‘η κοινωνική παραγωγή του χώρου’, ο Henri Lefebvre ήταν ο άνθρωπος-κλειδί στην επανεξέταση της καθημερινής ζωής και της δημιουργικότητας στην πόλη. Δίνοντας έμφαση στην ικανότητα του χρήστη να επηρεάζει τον αστικό χώρο και να τον αντιλαμβάνεται πέρα από την απλή υλικότητά του, ο Lefebvre βοήθησε να αναπτυχθεί ένα όραμα για τον χώρο σαν κοινωνικά παραγόμενος: ‘ο αστικός χώρος δεν πρέπει να αντιμετωπίζεται σαν ένα Καντιανό *a priori* αλλά σαν δραστήρια παραγόμενος μέσα σε ένα κοινωνικό και ιδεολογικό πλαίσιο’¹⁷. Μέσα από την κατανόηση της κοινωνικής παραγωγής του χώρου, τα άτομα και οι ομάδες αναγνωρίζονται ότι έχουν την ικανότητα, αν και με διαφορετική δύναμη και επιτυχία να παράγουν αστικούς χώρους κι έτσι, με αυτόν τον τρόπο να συμβάλλουν στον μετασχηματισμό της πόλης.

/// Είναι απαραίτητο να δει κανείς την πόλη ως ένα συλλογικό έργο, μια συνεχή πράξη της ανθρώπινης δημιουργίας, διαφοροποιημένη αλλά ενοποιημένη.

Henri Lefebvre

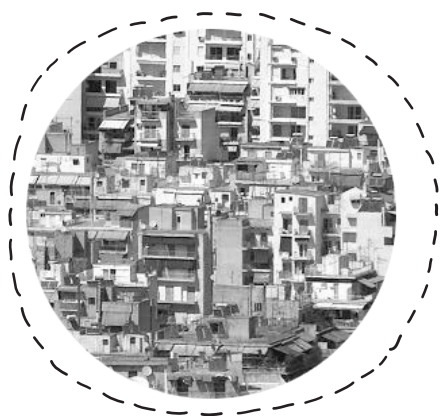
Η Πόλη δεν είναι μια καθορισμένη ή στατική έννοια, αλλά μια έννοια υπό αμφισβήτηση και ανασύσταση μέσα από την αμεσότητα της κατάληψής μας και μέσα από την κίνηση στους χώρους της.

Η εικόνα της σύγχρονης πόλης είναι ένα συνονθύλευμα αστικών μετασχηματισμών που προέρχονται εν μέρει από ιεραρχικούς φορείς και εν μέρει από φορείς αυτό-οργάνωσης.

17. Cuper Kenny (2005) *Walking as do-it-yourself urbanism*, Goldsmiths Sociology Research Papers, Great Britain, σελ.5

Ο μετασχηματισμός της πόλης δεν καθορίζεται απλώς από τη δομική μορφή, η οποία σχεδιάζεται από μια ελίτ αρχιτεκτόνων και αστικών σχεδιαστών, ούτε κατοικείται αυθόρμητα 'από τον λαό', αλλά χαρακτηρίζεται από εναλλασσόμενες αστικές κουλτούρες και πρέπει να θεωρηθεί ως το συλλογικό αποτέλεσμα των ανθρώπινων αποφάσεων, μέσα από ένα πλήθος ενεργειών. Αυτές οι μετατοπίσεις και εναλλαγές είναι καταχωρημένες σε μια ποικιλία ιστοριών που δημιουργούν οι χρήστες και στον τρόπο που σχέδια, χάρτες, performances και άλλες δημιουργικές πρακτικές αναπαριστούν την αστική κατάσταση.

Συνοψίζοντας δηλαδή, ο δημόσιος χώρος αποτελείται από το φυσικό χτισμένο περιβάλλον σε συνδυασμό με τις πρακτικές και δραστηριότητες που συμβαίνουν μέσα στους βιωμένους χώρους οι οποίοι υποστηρίζονται από τα κτισμένα περιβάλλοντα. Η πόλη χρησιμοποιείται ως το πεδίο του γεγονότος επειδή διαμορφώνει τις συνθήκες της καθημερινότητάς μας και είναι ένας παράγοντας που καθορίζει τις πιθανότητες των βιωμένων εμπειριών.

+

ΤΑΚΤΙΚΕΣ + ΜΑΣΤΟΡΕΜΑΤΑ ΣΤΗΝ ΠÓΛΗ

Ακολουθώντας τον de Certeau, είναι πιθανό να φανταστούμε μια πόλη που αποτελεί σκηνικό μιας συνεχούς και σιωπηλής μάχης μεταξύ των μηχανισμών που παράγουν χώρο πειθαρχίας υπεύθυνες για τη δόμηση των συνθηκών της κοινωνικής ζωής, και των ποικίλων ατομικών τρόπων επανα-οικειοποίησης, πολλαπλών και *‘ποικιλόμορφων, αντιστασιακών, δόλιων και πεισματάρικων διαδικασιών που ξεγλυστρούν από την πειθαρχία χωρίς να βρίσκονται εκτός του πεδίου στο οποίο εξασκείται’*¹⁸.

Έχοντας αναλύσει διεξοδικά τα δίπολα στρατηγική-τακτική και τεχνική-μαστόρεμα, μπορούμε να προβούμε στην εξής αναλογία που εμπλέκει την έννοια του σχεδιασμού: **ο (πολεοδομικός) σχεδιασμός, ως το θεσμοθετημένο εργαλείο για την παραγωγή της πόλης εμπίπτει στις έννοιες της στρατηγικής και της τεχνικής. Λειτουργώντας στον αντίποδα του σχεδιασμού, οι πολυάριθμες ευρηματικές εξωθεσμικές δράσεις, που αυθόρμητα εξορμούν στον αστικό χώρο, επηρεάζουν και μεταμορφώνουν ουσιαστικά την κατασκευή της πόλης, εμπίπτουν στις τακτικές και την έννοια του μαστορέματος.**

Στην προκύπτουσα πόλη των τακτικών και των μαστορεμάτων, το design και η αρχιτεκτονική είναι παντού και κάθε άτομο και ομάδα είναι σχεδιαστές της πόλης. Το άτομο που επιλέγει μια διαφορετική-εναλλακτική διαδρομή, δημοσιεύει ένα σήμα πάνω σε ένα υπάρχον σήμα, πουλάει πράγματα σε γωνιακό καροτσάκι στον δρόμο ή οργανώνει εθελοντικά μια συνάντηση της κοινότητας αποτελεί τόσο σχεδιαστή της πόλης όσο και ο αρχιτέκτονας που κατασκευάζει έναν ουρανοξύστη ή ο city official που προτείνει έναν θεσμό¹⁹.

18. de Certeau Michel (1988) *The Practice of Everyday Life*, University of California Press, London, σελ.96

19. Chase John, Crawford Margaret, Kaliski John (1999) *Everyday Urbanism*, The Monacelli Press, New York, σελ. 105

Η **ΠΟΛΗ** ΕΙΝΑΙ ΜΙΑ ΣΥΝΕΠΕΙΑ
ΤΟΣΟ ΤΩΝ ΠΡΩΤΑΡΧΙΚΩΝ ΟΡΑΜΑΤΩΝ
ΤΩΝ ΠΟΛΕΟΔΟΜΩΝ ΠΟΥ
ΔΡΟΜΟΛΟΓΟΥΝ ΜΑΚΡΟΠΡΟΘΕΣΜΕΣ
ΑΛΛΑΓΕΣ
ΟΣΟ ΚΑΙ ΟΛΩΝ ΤΩΝ ΡΕΥΣΤΩΝ
ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΩΝ ΕΝΕΡΓΕΙΩΝ.

Η **ΠΟΛΗ** ΕΙΝΑΙ ΜΙΑ ΣΥΝΕΠΕΙΑ
ΤΟΣΟ ΤΗΣ ΔΥΝΑΜΗΣ-ΕΞΟΥΣΙΑΣ
ΟΣΟ ΚΑΙ ΤΗΣ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΚΟΤΗΤΑΣ.

Η **ΠΟΛΗ** ΕΙΝΑΙ ΜΙΑ ΣΥΝΕΠΕΙΑ

ΤΟΣΟ ΤΩΝ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΩΝ
ΟΣΟ ΚΑΙ ΤΩΝ ΤΑΚΤΙΚΩΝ
ΤΟΣΟ ΤΩΝ ΤΕΧΝΙΚΩΝ
ΟΣΟ ΚΑΙ ΤΩΝ ΜΑΣΤΟΡΕΜΑΤΩΝ

σχεδιασμός με τακτικές (tactical urbanism)

Στο προηγούμενο κεφάλαιο αναλύθηκε μεταξύ άλλων το γεγονός ότι οι δημόσιοι ηγέτες και οι πολεοδόμοι είναι συχνά απορροφημένοι με το να φτιάχνουν μεγάλης κλίμακας μακροπρόθεσμες μετασχηματιστικές αλλαγές στο κτισμένο περιβάλλον. Έργα όπως στάδια, μουσεία, μεγάλα πάρκα κ.α. απαιτούν ουσιαστική επένδυση χρόνου και πολιτικό, κοινωνικό και δημοσιονομικό κεφάλαιο. Επίσης, τα μακροπρόθεσμα οικονομικά και κοινωνικά οφέλη δεν είναι εγγυημένα.

Ακόμη και πριν από την αρχή της ‘μεγάλης οικονομικής ύφεσης’ του 2008, πολλές πόλεις αγωνίζονταν με περιορισμένους δημόσιους πόρους. Αποφασισμένοι όμως να δουν να συμβαίνουν αλλαγές στις γειτονίες τους, παρά τους σφιχτούς προϋπολογισμούς, διάφοροι αρχιτέκτονες, πολεοδόμοι, σχεδιαστές, καλλιτέχνες και θιασώτες του δημοσίου χώρου παίρνουν την κατάσταση στα χέρια τους: έρχονται να γεμίσουν πολλά κενά που άφησαν οι περικοπές και να βελτιώσουν το δομημένο περιβάλλον τους.

Η τρέχουσα ύφεση προσφέρει όλο και περισσότερο το έδαφος για μια σειρά από αστικές παρεμβάσεις. Αυτή είναι μια τάση που θα ήθελα να περιγράψω με τον εξής τρόπο: προσωρινές, ευκαιριακές, guerilla¹ τακτικές και πιο συγκεκριμένα μια νέα κατεύθυνση στον σχεδιασμό που εξουσιοδοτεί τους κατοίκους της πόλης να κάνουν τις αλλαγές που ζητούν και να δημιουργήσουν τις δικές τους βελτιώσεις σε επίπεδο δρόμου, οικοδομικού τετραγώνου ή κτιριακής κλίμακας. Αυτή η προσέγγιση επιτρέπει σε ένα πλήθος τοπικών φορέων να δοκιμάσουν νέες έννοιες πριν από τη λήψη σημαντικών πολιτικών και οικονομικών δεσμεύσεων.

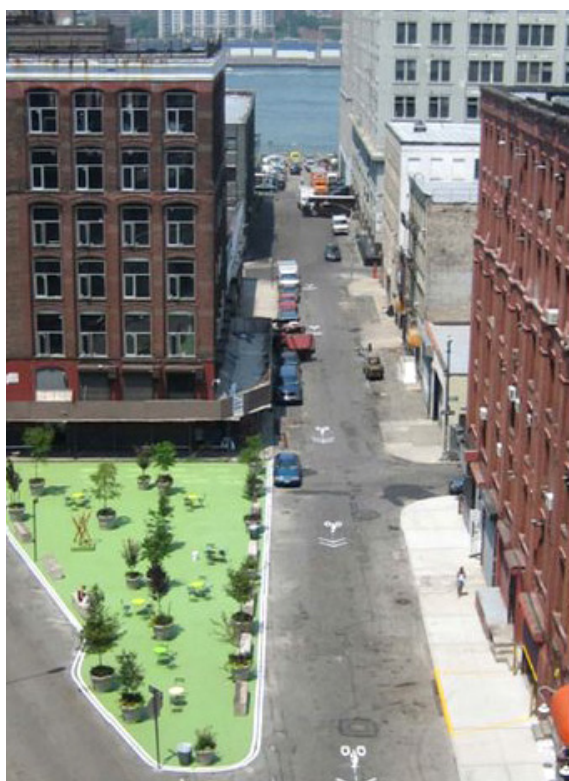
1. ο όρος guerilla αναφέρεται σε κάθε είδος ανώνυμου έργου που τοποθετείται ή εκτελείται σε δημόσιους ή ιδιωτικούς χώρους και έχει σκοπό να επηρεάσει τον κόσμο με δημιουργικό ή τολημρό τρόπο, χρησιμοποιώντας συχνά ‘αντάρτικες’ μεθόδους.

Κάποιες φορές επικυρωμένες, κάποιες φορές όχι, αυτές οι πρακτικές αναφέρονται ως ‘Guerrilla urbanism’, ‘Pop-up urbanism’, ‘Do-It-Yourself urbanism’ ή ‘Tactical urbanism’.

Θα επικεντρωθούμε στην έννοια ‘**Tactical Urbanism**’, ξεκινώντας από τα βασικά χαρακτηριστικά αυτού του είδους σχεδιασμού έτσι όπως ορίζονται από τους *The Street Plans Collaborative* στην έκδοσή τους **TACTICAL URBANISM 1+2²**:

- σκόπιμη, σταδιακή προσέγγιση που υποκινεί αλλαγή
- προσφορά τοπικών λύσεων για τοπικά προβλήματα σχεδιασμού
- βραχυπρόθεσμη δέσμευση και ρεαλιστικές προσδοκίες
- μικρά ρίσκα, ενδεχομένως με μεγάλη ανταμοιβή
- ανάπτυξη του κοινωνικού κεφαλαίου μεταξύ των πολιτών και την οικοδόμηση της οργανωτικής ικανότητας

2. The Street Plans Collaborative (2011) *Tactical Urbanism vol.1*, σελ.1 [URL: http://issuu.com/streetplanscollaborative/docs/tactical_urbanism_vol.1]

Τι είναι? Είναι ο σχεδιασμός με την χρήση τακτικών.

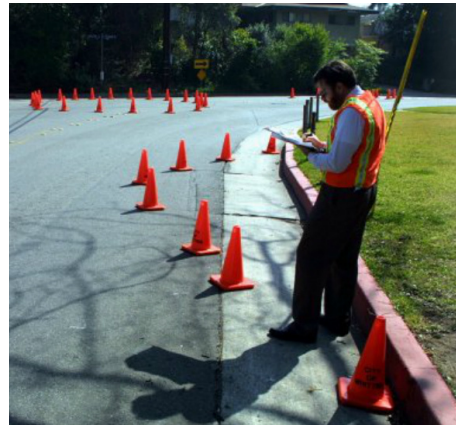
Η έννοια της Τακτικής Πολεοδομίας βασίζεται στην ιδέα της βελτίωσης της βιωσιμότητας των πόλεών μας. Με τη χρήση του δρόμου και το δημόσιο χώρο ως εργαστήριο για μικρές, ακτιβιστικές, χωρικές πρακτικές, επικεντρώνεται σε μια συμμετοχική προσέγγιση των ντόπιων κατοίκων, που έχει ως στόχο να διεκδικήσει το δρόμο για τους κατοίκους της και να προκαλέσει μακροπρόθεσμες αλλαγές στις πόλεις.

Αυτού του είδους σχεδιασμός παίρνει την ευαισθητοποίηση του κοινού ένα βήμα πιο πέρα από την συμμετοχή του σε επίσημες διαδικασίες, όπως η σύνταξη επιστολών προς την πόλη ή η παρακολούθηση δημόσιων συγκεντρώσεων. Αντί απλά να αναζητά public input, ο Tactical Σχεδιασμός προτρέπει τους κατοίκους της πόλης να κάνουν τις αλλαγές που ζητούν και να δημιουργήσουν τις δικές τους θετικές αστικές παρεμβάσεις.

Ο Tactical σχεδιασμός βασίζεται στις πρωτοβουλίες ατόμων ή ομάδων, αλλά δεν αποκλείει τη συνεργασία τους με τοπικούς θεσμικούς φορείς.

Τι υποστηρίζει?

Έχοντας ως βασικό ρητό *‘short term action/long term change* (μτφ. βραχυπρόθεσμη δράση / μακροπρόθεσμη αλλαγή)’, υποστηρίζει ότι μια μεγάλη αλλαγή συχνά ξεκινά με μια βραχυπρόθεσμη παρέμβαση μικρού μεγέθους. Μετά την εφαρμογή της, τα αποτελέσματα μπορούν να παρατηρηθούν και να μετρηθούν σε πραγματικό χώρο και χρόνο και το έργο να προχωρήσει ύστερα από κατάλληλες προσαρμογές.

3. ‘Πράγματι δεν είναι σημαντικό ποσό για έναν δήμο να ξοδέψει 30.000 δολάρια σε προσωρινές υλικές αλλαγές προτού να επενδύσει 3.000.000 σε μόνιμες επεμβάσεις. Εάν η βελτίωση αυτή δεν λειτουργήσει όπως έχει προγραμματιστεί, το σύνολο του προϋπολογισμού δεν θα έχει εξανημιστεί ενώ αν λειτουργήσει σωστά, τότε αυτές οι μικρές κλίμακας αλλαγές αποτελούν τα πρώτα σχεδιαστικά βήματα για την υλοποίηση μιας μόνιμης αλλαγής.’ Mike Lydon

Ποιος είναι ο Tactician?

Οποιοσδήποτε κάτοικος της πόλης που εντοπίζει κάποιο πρόβλημα στον δημόσιο χώρο και θέλει να κάνει κάτι για αυτό. Κυρίως ο σχεδιασμός τακτικών παράγεται από αναδυόμενους αρχιτέκτονες, πολεοδόμους, designers και καλλιτέχνες, [όχι λόγω των εξειδικευμένων γνώσεών τους, αλλά γιατί είναι πιο ευαισθητοποιημένοι σε θέματα που αφορούν τον δημόσιο χώρο] που εργάζονται εκτός των επαγγελματικών συνόρων, αλλά παρ' όλα αυτά θέτουν ερωτήματα για το δομημένο περιβάλλον και την αρχιτεκτονική κουλτούρα.

Επίσης, tacticians μπορούν να θεωρηθούν συμβούλια γειτονιών, μη κυβερνητικές οργανώσεις και σε έναν αυξανόμενο αριθμό περιπτώσεων, οι δήμοι που ακολουθούν το παράδειγμα των πολιτών τους μονιμοποιώντας τις βραχυπρόθεσμες βελτιώσεις που προτείνονται.

4. ο όρος site-specific αναφέρεται σε έργα που έχουν σχεδιαστεί για μια συγκεκριμένη τοποθεσία και αλληλεπιδρούν με αυτή. Αν αφαιρεθούν από αυτή τη θέση, τότε τα έργα χάνουν το σύνολο ή σημαντικό μέρος του νοήματός τους.

Τι μέσα χρησιμοποιεί? ΤΑΚΤΙΚΕΣ!

Τα μέσα που χρησιμοποιεί είναι δράσεις, εγκαταστάσεις και κατασκευές οι οποίες δίνουν εφήμερες ή νέες χρήσεις σε μεταβατικούς χώρους όπου είναι δυνατή η διάδραση με το κοινό και επιτυγχάνουν την επανονηματοδότησή τους.

Χαρακτηριστικά αυτών των επεμβάσεων είναι: η μικρή κλίμακα, η προσωρινότητα, το χαμηλό κόστος. Επειδή αυτά τα projects έχουν συλληφθεί από ιδιώτες και έχουν εφαρμοστεί υπό σφιχτούς προϋπολογισμούς, η δημιουργικότητα, η καινοτομία και ο πειραματισμός αποτελούν βασικά συστατικά τους. Ως αποτέλεσμα, είναι τόσο διαφορετικά όσο και οι άνθρωποι που τα εφαρμόζουν. Επίσης περιλαμβάνει ακτιβιστικές και guerilla πρακτικές για δημιουργική αντίσταση ώστε να προκληθούν οι δυνάμεις ελέγχου της πόλης.

[το πρώτο ιστορικό παράδειγμα]

Οι *Les Bouquinistes* στο Παρίσι, αποδεικνύουν ότι ο *Tactical Urbanism* δεν είναι κάτι νέο.

Στις αρχές του 16ου αιώνα, πλανόδιοι βιβλιοπώλες συναθροίζονταν στις όχθες του Σηκουάνα και πουλούσαν διαλαλώντας τα τελευταία μπεστ-σελερ. Ωστόσο, οι ιδιοκτήτες κανονικών βιβλιοπωλείων παραπονέθηκαν έντονα με αποτέλεσμα αυτά τα παράνομα βιβλιοπωλεία να απαγορευτούν το 1649.

Οι *bouquinistes* δεν αποθαρρύνθηκαν, μάλιστα αποδείχθηκαν τόσο δημοφιλείς που η πόλη τελικά επέτρεψε την παρουσία τους. Ωστόσο, οι κανονισμοί τους περιόριζαν να δραστηριοποιούνται σε συγκεκριμένες θέσεις και όριζαν ότι κάθε 'μαγαζί' πρέπει να μετατρέπεται σε ένα κλειστό κουτί στο τέλος της ημέρας. Το 2007, η περιοχή που καταλήφθηκε από τους *Les Bouquinistes* χαρακτηρίστηκε από την UNESCO ως μνημείο Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς, γεγονός που καθιστά αυτή την τακτική ένα από τα πιο αργά, αν όχι το πιο αξιόπαινο, παράδειγμα *Tactical* σχεδιασμού.

TIMELINE ΤΩΝ ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΩΝ-ΒΟΥΚΙΝΙΣΤΕΣ

- 1500s** Πλανόδιοι Βιβλιοπώλες αρχίζουν να στήνουν άτυπα 'pop-up' μαγαζιά κατά μήκος του Σηκουάνα
- 1649** Οι Βιβλιοπώλες απαγορεύονται στο Pont Neuf , αλλά αργότερα επαναφέρονται
- 1789** ο όρος Bouquiniste εμφανίζεται για πρώτη φορά σε γαλλικό λεξικό
- 1859** Η πόλη παραχωρεί στους Bouquinistes συγκεκριμένα σημεία κατά μήκος του Σηκουάνα, ρυθμίζει τους επιτρεπόμενους χώρους και ορίζει ένα ποσό ενοικίασης του χώρου
- 1930s** Οι διαστάσεις των κουτιών καθορίζονται από την Πόλη
- 1993** Ο Ζακ Σιράκ υπογράφει νόμο που ορίζει τις νέες διαστάσεις των κουτιών
- 2007** Διακήρυξη σε μνημείο Παγκόσμιας Κληρονομιάς από την UNESCO
- 2012** 300.000 βιβλία, 900 κουτιά, 240 πωλητές κατά μήκος 3χμ. στις όχθες του Σηκουάνα

(ΤΕΛΙΚΑ) ΤΙ ΠΡΟΣΦΕΡΕΙ Ο TACTICAL ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ?

[ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟΥ
ΓΙΑ ΠΕΙΡΑΜΑΤΙΣΜΟ ΜΕΣΑ
ΣΤΗΝ ΠΟΛΗ]

Οι επεμβάσεις του λειτουργούν ως πιλοτικά προγράμματα που ανεβάζουν τις πιθανότητες για υποστήριξη των αλλαγών από επίσημους φορείς. Η μεγάλη αλλαγή συχνά αρχίζει με τη διαδικασία της δοκιμής μιας μικρής προσωρινής χειρονομίας. Μετά την εφαρμογή της επέμβασης μικρής κλίμακας, τα αποτελέσματα μπορούν να παρατηρηθούν σε πραγματικό χρόνο. Εφόσον τα αποτελέσματα είναι επιτυχή τότε αποτελούν το πρώτο βήμα για την υλοποίηση μιας μόνιμης αλλαγής.

[ΔΥΝΑΤΟΤΗΤΑ ΣΤΑ ΑΤΟΜΑ
ΝΑ ΚΑΝΟΥΝ ΜΙΑ ΘΕΤΙΚΗ
ΔΙΑΦΟΡΑ ΣΤΗΝ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ
ΤΟΥΣ]

Σε άμεση αντίθεση με τις τυπικές 'εκ των άνω' προσεγγίσεις για το σχεδιασμό, ο tactical σχεδιασμός της 'από κάτω προς τα πάνω' προσέγγισης απαιτεί την ενεργή συμμετοχή των ατόμων στη διαμόρφωση της πόλης γύρω τους. Αυτό με τη σειρά του, ενισχύει τη σύνδεση μεταξύ των ατόμων και του περιβάλλοντός τους και μπορεί ακόμη και να οδηγήσει σε πιο ενεργούς πολίτες.

[ΠΡΟΤΑΣΗ ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΟΥ
ΤΡΟΠΟΥ ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗΣ
ΖΩΗΣ]

Αποκαλύπτει την ύπαρξη ενός κόσμου πλούσιου σε ευρηματικότητα και φαντασία. Οι επεμβάσεις αυτές προτείνουν εναλλακτικούς τρόπους ζωής, επαν-εφευρίσκουν την καθημερινή μας ζωή και ανακαταλαμβάνουν τον αστικό χώρο με νέες χρήσεις.

παραδείγματα tactical σχεδιασμού

Τα έργα του Tactical σχεδιασμού μπορούν να τοποθετηθούν εντός ενός φάσματος ανεπίσημων, υβριδικών και επίσημων προσπαθειών. Πολλά projects ξεκίνησαν σαν βάσεις ανεπίσημων παρεμβάσεων και αποδείχθηκαν τόσο επιτυχημένες που σύντομα καθιερώθηκαν και εισημοποιήθηκαν.

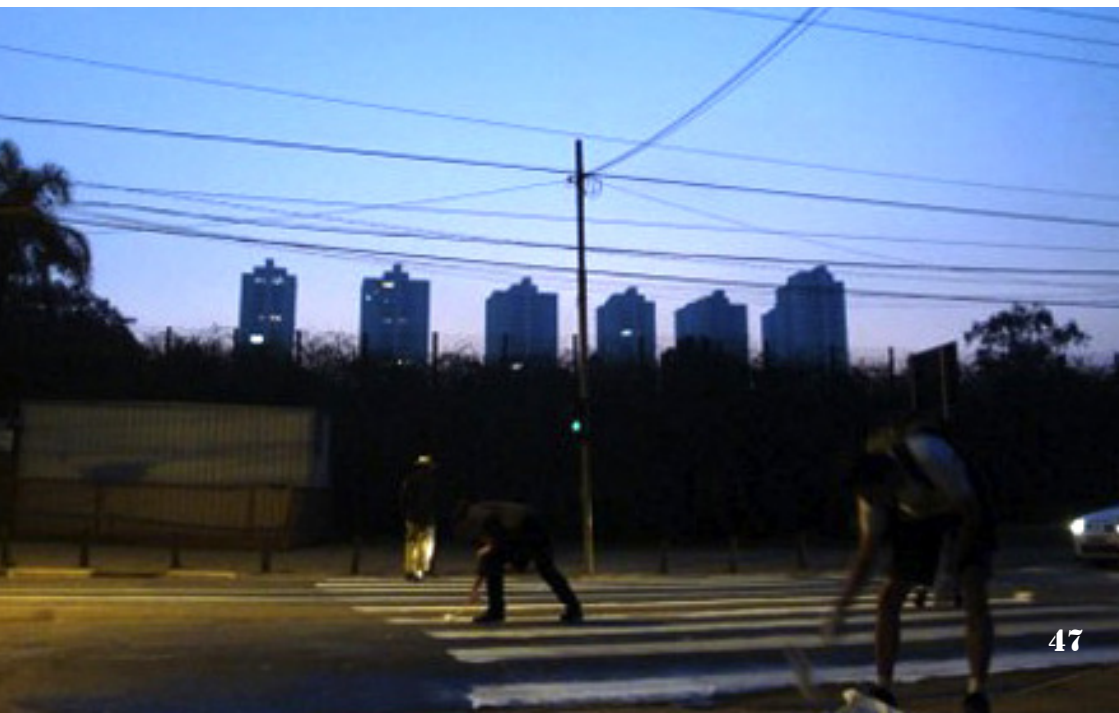
guerilla διαβάσεις πεζών

{
_επίπεδο επέμβασης: ανεπίσημη
_στόχος: βελτίωση ασφάλειας πεζών
_πρωτεργάτες: ομάδες πολιτών
_κλίμακα: δρόμος
}

Το καλοκαίρι του 2010, μια ομάδα ακτιβιστών στο Σάο Πάολο της Βραζιλίας έβαψε ανεπίσημες διαβάσεις πεζών στους -διάσημους για το έντονο κυκλοφοριακό χάος- δρόμους της πόλης θέλοντας να κάνει ένα σχόλιο για την ασφάλεια των πεζών.

Η ομάδα εκμεταλλεύτηκε τους έρημους δρόμους της πόλης κατά τη διάρκεια ενός σημαντικού αγώνα του ποδοσφαιρικού πρωταθλήματος World Cup και επενέβη σε επικίνδυνους δρόμους μετατρέποντάς τους σε πιο φιλικούς προς τους πεζούς δημιουργώντας νέες διαβάσεις.

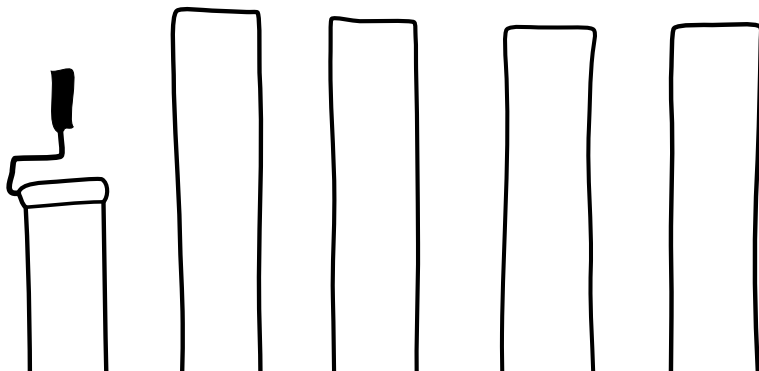
Φωτογραφίες από τα σημεία επέμβασης αποδεικνύουν πως η δράση ήταν επιτυχημένη: τα οχήματα σταματούσαν και επέτρεπαν στους πεζούς να διασχίσουν τον δρόμο με ασφάλεια⁵.

Σε αντίθεση με τις guerilla διαβάσεις στο Σάο Πάολο που ήταν προσωρινού χαρακτήρα, μια αντίστοιχη πρωτοβουλία στην Βαλτιμόρη είχε μόνιμο αποτέλεσμα.

Η διάβαση που βλάφτηκε με απλά ρολά και λευκή μπογιά σε έναν πολυσύχναστο δρόμο της πόλης, επικοινωνήσε αμέσως την επιθυμία του κοινού για τη βελτίωση της υποδομής πεζών. Αν και ο δήμος συνήθως αφαιρεί τις 'παράνομες' σημάνσεις, κατανόησε την ανάγκη των πολιτών και από τότε η διάβαση έγινε μόνιμη⁶.

5. <http://www.treehugger.com/cars/brazilian-activists-paint-guerrilla-pedestrian-lines-photos.html>

6. The Street Plans Collaborative (2012) *Tactical Urbanism vol.2*, σελ.2 [URL:http://issuu.com/streetplanscollaborative/docs/tactical_urbanism_vol_2_final].

ημέρα πάρκ(ινγκ)

{
_επίπεδο επέμβασης: υβριδική (από ανεπίσημη, πλέον επίσημη)
_στόχος: επανάκτηση χώρου αφιερωμένου στα αυτοκίνητα
_πρωτεργάτες: ομάδες κατοίκων, ΜΚΟ
_κλίμακα: δρόμος / γειτονιά
}

Η Ημέρα Πάρκ(ινγκ) - Park(ing) Day- είναι μια ετήσια εκδήλωση στην οποία παρόδιες θέσεις προπληρωμένης στάθμευσης αυτοκινήτων μετατρέπονται σε μίνι-πάρκα⁷. Η πρωτοβουλία έχει ως στόχο να επιστήσει την προσοχή στην έλλειψη αστικών χώρων πρασίνου και στη μεγάλη επιφάνεια δημόσιου χώρου που αφιερώνεται στην ‘αποθήκευση’ των ιδιωτικών αυτοκινήτων.

Η πρωτοβουλία παρουσιάστηκε για πρώτη φορά στο Σαν Φρανσίσκο το 2005 από μια ομάδα τεσσάρων σχεδιαστών, τους Rebar⁸. Με αφορμή συζητήσεις τους σχετικά με τις δυνατότητες μιας προπληρωμένης θέσης στάθμευσης ως τόπος για καλλιτεχνική έκφραση, πολιτικό ακτιβισμό και κοινωνικό πειραματισμό, επεδίωξαν να διερευνήσουν το φάσμα των πιθανών δραστηριοτήτων που θα μπορούσαν να λάβουν χώρα σε αυτή τη μοναδική κατηγορία αστικού χώρου. Η έρευνά τους οδήγησε στην ενθαρρυντική ανακάλυψη ότι ο Κώδικας Οδικής Κυκλοφορίας του Σαν Φρανσίσκο δεν αποκλείει ρητά άλλες χρήσεις για τον προπληρωμένο χώρο στάθμευσης πέρα από αυτήν της στάθμευσης ιδιωτικού οχήματος.

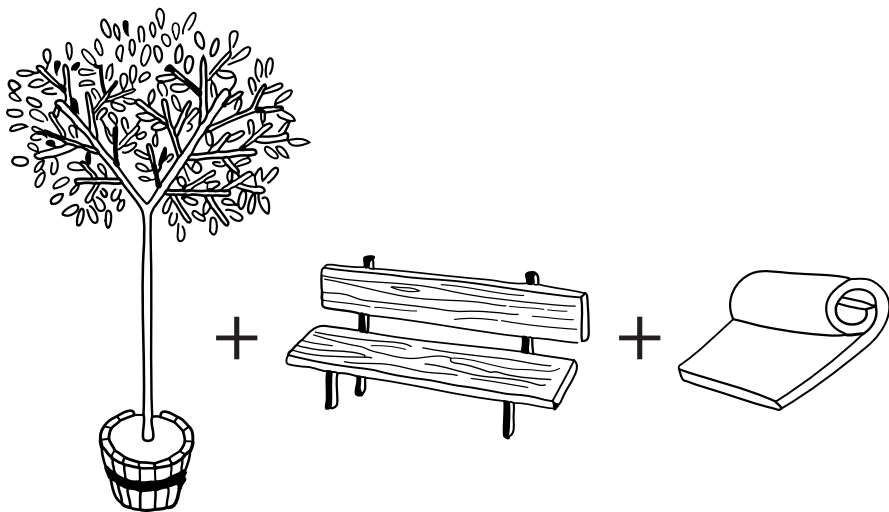

7. <http://parkingday.org/>
8. <http://rebargroup.org/parking/>

Αφού τοποθέτησαν το σημείο παρέμβασης σε μια περιοχή της πόλης που χαρακτηρίζεται από έλλειψη δημόσιου ελεύθερου χώρου, εγκατέστησαν σε μια θέση προπληρωμένης στάθμευσης με παρκόμετρο ένα μικρό, προσωρινό δημόσιο πάρκο στην πιο αναγνωρίσιμη μορφή του: γρασίδι, ένα παγκάκι και ένα δέντρο σε γλάστρα. Μίσθωσαν το παρκόμετρο για δύο ώρες και περίμεναν τη διάδραση μεταξύ περαστικών και αυτής της νέας αστικής κατάστασης.

Ενώ αρχικά οι περαστικοί έδειχνα αδιάφοροι, στη συνέχεια πολλοί από αυτούς εισχώρησαν στο πάρκο και χάρηκαν με αυτήν την αξιοπερίεργη εγκατάσταση. Ύστερα από δύο ώρες, οι Rebar αποσυναρμολόγησαν το πάρκο και επέστρεψαν τον χώρο στην κανονική του λειτουργία.

Όταν φωτογραφίες του συμβάντος διαδόθηκαν παντού μέσω του διαδικτύου, οι Rebar άρχισαν να λαμβάνουν πολλά αιτήματα για να εκτελέσουν το Park(ing) Project και σε άλλες πόλεις. Από το να αναπαράγουν την ίδια εγκατάσταση, προτίμησαν να δημιουργήσουν ένα εγχειρίδιο⁹ για να ενδυναμώσουν τους πολίτες να δημιουργήσουν τα δικά τους πάρκα χωρίς τη συμμετοχή της κολεκτίβας στην διαδικασία. Έτσι δημιουργήθηκε η Ημέρα Πάρκ(ινγκ)!

Ο στόχος της δράσης των Rebar ήταν να επανα-προγραμματίσουν την αστική επιφάνεια διεκδικώντας τους δρόμους για τους πολίτες ώστε να:

- προωθήσουν ένα είδος κριτικού διαλόγου ανάμεσα σε καλλιτέχνες, σχεδιαστές, ακτιβιστές, πολίτες, επιχειρήσεις και κυβέρνηση σχετικά με την ανάγκη για αστικούς ελεύθερους χώρους και τον τρόπο με τον οποίο χρησιμοποιούνται οι δρόμοι σήμερα,
- ενεργοποιήσουν την ζωή στην πόλη, αμφισβητώντας βασικές παραδοχές σχετικά με τον αστικό χώρο, προσφέροντας ταυτόχρονα προκλητικές και αξιόπιστες εναλλακτικές,
- εμπνεύσουν τους καλλιτέχνες, σχεδιαστές, ακτιβιστές με τρόπους για να διεκδικήσουν εκ νέου μόνιμα το δρόμο για τους πολίτες.

9. REBAR Group Inc (2008) *PARK(ing) Day Assembly Manual*, San Francisco [URL:http://www.uc.edu/cdc/area_events/area_events/rebar_streetscape_toolkit_small.pdf] και REBAR Group Inc (2009) *The PARK(ing) DAY Manual*, San Francisco [URL: http://parkingday.org/wpcontent/uploads/2011/09/Parking_Day_Manual_Consecutive1.pdf]

Πλέον η Ημέρα Πάρκ(ινγκ) είναι ένας διεθνής θεσμός που πραγματοποιείται κάθε χρόνο την τρίτη Παρασκευή του Σεπτεμβρίου σε εκατοντάδες πόλεις του κόσμου.

Το 2010 πραγματοποιήθηκε για πρώτη φορά και στην Αθήνα, σε μια θέση προπληρωμένης στάθμευσης στην οδό Σκουφά, στο Κολωνάκι.

Σαν έργο καθαρά 'open source' χαρακτήρα, η Ημέρα Πάρκ(ινγκ) έχει από τότε προσαρμοστεί ώστε να αντιμετωπίσει μια ποικιλία κοινωνικών ζητημάτων σε διάφορες μορφές αστικού περιβάλλοντος σε όλο τον κόσμο.

Με τα χρόνια, η Ημέρα Πάρκ(ινγκ) έχει επεκταθεί για να συμπεριλάβει ένα ευρύ φάσμα παρεμβάσεων πέρα από την βασική τυπολογία πάρκου, τον συνδυασμό 'δέντρο-καθίσματα-χλοοτάπητας' του πρώτου μοντέλου από τους Rebar. Οι συμμετέχοντες κάνουν παρεμβάσεις που κυμαίνονται από δωρεάν κέντρα υγείας, αστικές καλλιέργειες, οικολογικές διαμαρτυρίες, σεμινάρια, καλλιτεχνικές εγκαταστάσεις, σημεία δωρεάν επισκευής ποδηλάτων κ.α.

Το κοινό χαρακτηριστικό που έχουν οι περισσότερες εγκαταστάσεις της Ημέρας Πάρκ(ινγκ) είναι η αίσθηση του χιούμορ και η προώθηση κάποιου είδους καλλιτεχνικής, οικολογικής, κοινωνικής ή πολιτιστικής ατζέντας. Το παιχνιδιάρικο ύφος και το αγωνιστικό πάθος του πρώτου event το 2005, συνεχίζει να υπάρχει κάθε χρόνο.

δρόμοι παιχνιδιού (play streets)

{

- επίπεδο επέμβασης: επίσημη
- στόχος: να δημιουργήσει ασφαλείς χώρους φυσικής και κοινωνικής δραστηριότητας για ανθρώπους όλων των ηλικιών
- πρωτεργάτες: σύλλογοι γειτονιάς, τμήματα του δήμου
- κλίμακα: δρόμος / γειτονιά

 }

Το πρόγραμμα *Play streets*, δημοφιλές στη Νέα Υόρκη¹⁰ και το Λονδίνο¹¹, δημιουργεί δημόσιες παιδικές χαρές σε χώρους που χρησιμοποιούνται κατά κανόνα για την κυκλοφορία και τη στάθμευση οχημάτων. Οι 'Δρόμοι Παιχνιδιού' εμφανίζονται εποχιακά και χωροθετούνται συνήθως δίπλα σε σχολεία ή σε γειτονίες με ελάχιστους ελεύθερους χώρους. Όταν το πρόγραμμα εφαρμόζεται σε γειτονίες χαμηλού οικονομικού επιπέδου, μπορεί να συνδυαστεί με λαϊκές αγορές ή παιδικές χαρές σχολείων που υπολειπονται, επιφέροντας έτσι μεγαλύτερο θετικό αντίκτυπο στη γειτονιά.

Στην πόλη της Νέας Υόρκης, ένας 'Δρόμος Παιχνιδιού' γίνεται δυνατός όταν το 51% των κατοίκων κτιρίων ενός δρόμου μονής κυκλοφορίας υπογράψουν μια αίτηση και την στείλουν στην τοπική αστυνομία. Εφόσον αυτή εγκριθεί και από το δημοτικό συμβούλιο, τότε ο Δήμος παρέχει επιβλέποντες για την εφαρμογή του προγράμματος¹².

10. <http://www.palnyc.org/800-PAL-4KIDS/Program.aspx?id=30>

11. <http://www.londonplay.org.uk/file/1333.pdf>

12. Περίπου το 75% αυτών των πρωτοβουλιών οργανώνονται από την New York City Police Athletic League, τον οργανισμό που ξεκίνησε το 1914 την οργάνωση των Play Streets.

Το παράδειγμα της γειτονιάς Jackson Heights στη Νέα Υόρκη αποδεικνύει πώς μια βαθμιαία προσέγγιση μπορεί να φέρει στο προσκήνιο μόνιμη αλλαγή. Το 2008 και 2009, το πρόγραμμα Play Streets διέκοπτε την κυκλοφορία των οχημάτων σε ένα τμήμα της 78ης οδού –δίπλα σε ένα σχολείο– τις Κυριακές κατά τους μήνες της άνοιξης, του καλοκαιριού και του φθινοπώρου. Η ενέργεια αυτή αγαπήθηκε από τους κατοίκους, κι έτσι την επόμενη χρονιά η διέλευση οχημάτων απαγορεύτηκε καθ' όλη τη διάρκεια των θερινών μηνών.

Το πρόγραμμα ήταν επιτυχημένο για ακόμα μια φορά κι έτσι επιμηκύνθηκε χρονικά για να περιλάβει και τον μήνα Σεπτέμβριο του 2011. Ο δήμος θα μελετούσε τότε τη λειτουργία της Play Street σε συνδυασμό με το ανοιχτό σχολείο ώστε μελλοντικά να απαγορεύσει οριστικά την κυκλοφορία σε αυτόν.

Παρά το όνομά τους, οι Play Streets δεν αποτελούν μόνο έναν χώρο παιχνιδιού για τα παιδιά. Για τις γειτονίες που δεν βρίσκονται κοντά σε αστικά πάρκα ή πλατείες, μπορούν να αποτελέσουν ένα χώρο συνάντησης της γειτονιάς εκτός από χώρο φυσικής εκτόνωσης και να μετατρέψουν τον δρόμο σε έναν ασφαλή 'αστικό εμπρός κήπο'.

who: you
what: change
where: the city
when: now
how: do it yourself

Ruth Keffer

μτφ. [ποιός: εσύ
τί: αλλαγή
πού: στην πόλη
πότε: τώρα
πώς: φτιάξτο μόνος σου]

Φτιάξτο-μόνος-σου σχεδιασμός (do-it-yourself urbanism)

Στο προηγούμενο υποκεφάλαιο ορίσαμε αναλυτικά την έννοια Tactical Σχεδιασμός, που περιγράφει τις παρεμβάσεις προσωπικής ή συλλογικής δημιουργικότητας στο αστικό τοπίο ως μορφή αστικού μετασχηματισμού και σχεδιασμού. Πιο πριν όμως αναφερθήκαμε σε αυτές τις παρεμβάσεις και με τον όρο Do-It-Yourself (Φτιάξτο-μόνος-σου) Σχεδιασμός, πέραν του χαρακτηρισμού τους ως σχεδιασμός με τακτικές.

Τι είναι ο Do-It-Yourself Σχεδιασμός?

Είναι η ηθική Φτιάξτο-μόνος-σου στην κλίμακα της κοινότητας.

Η ηθική Φτιάξτο Μόνος Σου (DIY) αναφέρεται στην ηθική της αυτάρκειας μέσα από την διεκπεραίωση καθηκόντων χωρίς τη χρήση επαγγελματιών ή εξειδικευμένων ατόμων. Προωθεί την ιδέα ότι ένα συνηθισμένο άτομο μπορεί να κάνει περισσότερα από αυτά που θεωρεί ότι είναι ικανός να κάνει. Βασικό στοιχείο αυτής της ηθικής είναι η ενδυνάμωση των ατόμων και των κοινοτήτων, η ενθάρρυνση της απασχόλησης των εναλλακτικών προσεγγίσεων όταν αντιμετωπίζουν γραφειοκρατικά ή κοινωνικά εμπόδια για την επίτευξη των στόχων τους. Αντί να υποβαθμίζει ή να δείχνει περιφρόνηση για την γνώση ή την εμπειρία, ο υποστηρικτής του DIY σχεδιασμού είναι το μέσο άτομο που αναζητά την γνώση και διαμορφώνει μόνος του την καθημερινή αστική εμπειρία για τον ίδιο.

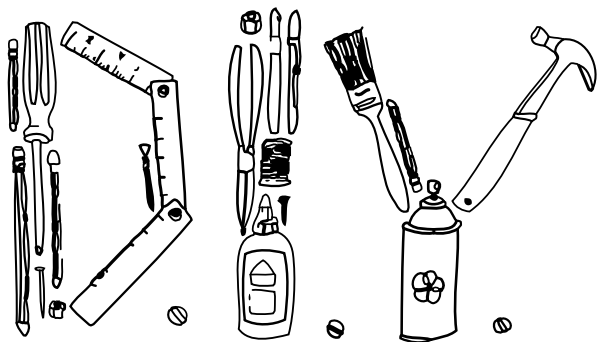
Τι μέσα χρησιμοποιεί? ΜΑΣΤΟΡΕΜΑΤΑ!

Η λογική αυτή συμβαδίζει με την έννοια της τακτικής και την ανάλυση που προηγήθηκε για τον Tactical σχεδιασμό, αλλά θα λέγαμε πως η έννοια του μαστορέματος εκφράζει σε μεγαλύτερο βαθμό τον τρόπο εκτέλεσης του σχεδιασμού με αυτοσχέδιες παρεμβάσεις.

Γενικότερα, το ‘μαστόρεμα’ παρουσιάζει κοινά στοιχεία με την πρακτική ‘φτιάξτο-μόνος-σου’ (do-it-yourself) καθώς στοχεύει στην επί τόπου δημιουργία συνεκτικών σχέσεων μεταξύ διάσπαρτων και μέχρι πρότινος άσχετων μεταξύ τους υλικών, στο πλαίσιο μιας συγκεκριμένης λειτουργίας. Διαφέρει από αυτήν μόνο στο ότι δεν προκύπτει από την διεκπεραίωση προ-σημειωμένων οδηγιών αλλά βασίζεται σχεδόν αποκλειστικά στο δημιουργικό πνεύμα του μάστορα¹³.

Τι υποστηρίζει?

Υποστηρίζει πως ο αυθορμητισμός στην πόλη θα πρέπει να ενθαρρυνθεί προσφέροντας ευκαιρίες για δημιουργική πρακτική και πειραματισμό στην δημόσια σφαίρα –μέσα από μια ‘όλα είναι δυνατά’ στάση και παιχνιδιάρικη αταξία, ένα άλλο είδος πόλης είναι δυνατό.

13. Μπουμπάρης Νίκος Σημειώσεις Μαθήματος ‘Θεωρία του Πολιτισμού 2’, Τμήμα Πολιτισμικής Τεχνολογίας και Επικοινωνίας, Πανεπιστήμιο Αιγαίου, σελ.15

TACTICAL Vs DO-IT-YOURSELF

Ο DIY Σχεδιασμός εκτελείται από πρωτοβουλίες ατόμων και ομάδων, εφαρμόζεται σε μεταβατικούς χώρους, χρησιμοποιεί κατασκευές και εγκαταστάσεις ως μέσα παρέμβασης, εκπροσωπεί το ίδιο όραμα και επιδιώκει παρόμοια αποτελέσματα με τον Tactical Σχεδιασμό. Σύμφωνα όμως με τον Mike Lydon, διαφοροποιούνται σημαντικά σε δύο σημεία¹⁴:

#1 Οι DIY προσπάθειες ενεργοποιούνται αποκλειστικά 'από κάτω προς τα πάνω' (*bottom-up*). Τα άτομα ή οι μικρές ομάδες δουλεύουν μαζί για να πετύχουν μια βελτίωση ή για να επικοινωνήσουν ένα μήνυμα. Αντίθετα, ο tactical σχεδιασμός είναι μια 'από κάτω προς τα πάνω' (*bottom-up*) διαδικασία αλλά επιτρέπει και την συνεργασία με τους 'εκ των άνω' (*top-down*) φορείς. Υποστηρίζει ότι μπορεί κανείς να φτιάξει κάτι μόνος του (*Do-It-Yourself*), αλλά αν είναι αρκετά τυχερός να έχει προοδευτική ηγεσία ίσως η πόλη να το φτιάξει για αυτόν (*Do-It-For-You*).

#2 Οι επεμβάσεις του DIY σχεδιασμού εστιάζουν πρωταρχικά στο να λύσουν άμεσα κάποιο πρακτικό πρόβλημα ή να επικοινωνήσουν ένα σημαντικό κοινωνικό μήνυμα και ύστερα να παρέχουν έναν χαμηλού κόστους τρόπο για να επιτύχουν μακροπρόθεσμη βελτίωση. Ο Tactical σχεδιασμός εστιάζει κυρίως στο πώς οι παρεμβάσεις του θα οδηγήσουν σε μόνιμο αποτέλεσμα.

Οι δύο αυτοί τύποι πρακτικών είναι εξίσου χρήσιμοι για τον μετασχηματισμό της πόλης από τους ίδιους τους χρήστες της. Εξάλλου το ενδεχόμενο μια DIY πρωτοβουλία να οδηγήσει σε μια πιο tactical προσπάθεια, η οποία να οδηγήσει σε μια πιο μόνιμη αλλαγή δεν είναι ποτέ απίθανο.

14. Lydon Mike (2011) *The Difference Between Tactical and DIY Urbanism*, The Pattern Cities, Απρίλιος 2011 [URL: <http://patterncities.com/archives/284>]

παραδείγματα
do-it-yourself
σχεδιασμού

taking the street

_μια εναλλακτική παιδική χαρά

Ο Ισπανός αρχιτέκτονας-ακτιβιστής Santiago Cirugeda, αφού διαπίστωσε την έλλειψη χώρων παιχνιδιού στο κέντρο της Σεβίλλης, δημιούργησε το 1997 μια νόμιμη παιδική χαρά για τη γειτονιά του με τον εξής παράδοξο τρόπο: εγκατέστησε έναν μεταλλικό κάδο αποκομιδής μπάζων μπροστά από το σπίτι του με το πρόσχημα της εκκαθάρισης κάποιων οικοδομικών υλικών και εγκατέστησε μέσα σε αυτόν μια τραμπάλα για να παίζουν τα παιδιά.

Ο Cirugeda έδωσε μια νέα ερμηνεία στο διάταγμα του γενικού αστικού κανονισμού της πόλης της Σεβίλλης που αφορά στην τοποθέτηση κάδων για αποκομιδή οικοδομικών υλικών. Κινήθηκε στα όρια της νομιμότητας και βρήκε εκείνο το 'παραθυράκι' του νόμου που του επέτρεψε να αναπτύξει την ιδέα του και να επιτύχει τον σκοπό του¹⁵. Ταυτόχρονα έδωσε νέα ερμηνεία στο αντικείμενο που χρησιμοποίησε.

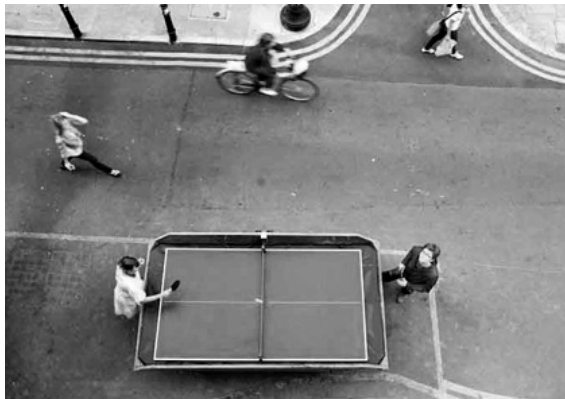
15. Γενικά στα έργα του, ο Cirugeda λειτουργεί σε ενδιάμεσους χώρους -τα κενά μεταξύ κανονισμών και πραγματικότητας, μεταξύ αστικής αρχιτεκτονικής και αστικής παρέμβασης, αστικού σχεδιαστή και αστικού χάκερ. Γι' αυτόν, οι ανάγκες των πολιτών υπερέχουν της κυριαρχίας των πολεοδομικών κανονισμών. Και στην ιστοσελίδα του www.recetasurbanas.net (Recetas Urbanas /μτφ. Αστικές Συνταγές) τους προσφέρει ελεύθερα χειριρίδια για κάθε έργο. Ο Cirugeda προσπαθεί να ενδυναμώσει τους πολίτες να δράσουν για το δικό τους τόπο, δείχνοντας πώς είναι δυνατόν να ανατραπούν νόμοι και κανονισμοί

Στο ερώτημα ‘γιατί κανείς να προβεί σε αυτή τη δράση?’, η απάντηση του Cirugeda είναι ‘επειδή αυτή η οικεία δράση λαμβάνει χώρα πέρα από τα καθορισμένα πολιτικά σχεδιασμένα δεδομένα, ακολουθεί μεθόδους που χαρακτηρίζονται από διαφορετικότητα, ανεξαρτησία, δημιουργικότητα και καθιστά σαφές ότι ο πολίτης διαδραματίζει έναν πολύ σημαντικό ρόλο στην ανάπτυξη και κατασκευή του περιβάλλοντος που ζει’¹⁶.

Ύστερα από αυτή τη δράση, πολλοί κάτοικοι ακολούθησαν το παράδειγμά του και χρησιμοποίησαν τις συμβουλές του, εγκατέστησαν κάδους και κυρίως επέλεξαν να τους γεμίσουν με χρήσεις ανάλογες στις ανάγκες τους. Έτσι εκτός από τη χρήση παιδικής χαράς που πρότεινε αρχικά ο Cirugeda, οι κάδοι αποτέλεσαν φυσική βάση για πίστα χορού φλαμένκο, για φύτευση δέντρων και κηπευτικών, για τραπέζια πινγκ-πονγκ, για πίστα skateboard κ.α.

16. <http://www.recetasurbanas.net/index.php?idioma=eng&REF=1&ID=0002>

τηλεφωνικοί θάλαμοι αλλιώς

[pop-up βιβλιοθήκες]

Ο καλλιτέχνης Τζον Λοκ ξεκίνησε πρόσφατα στη Νέα Υόρκη ένα πρότζεκτ επαναπροσδιορισμού των δημόσιων τηλεφωνικών θαλάμων και μετατροπής τους σε pop-up κοινόχρηστες βιβλιοθήκες που επιτρέπουν στους χρήστες να λάβουν, να δανειστούν ή να ανταλλάξουν βιβλία.

Ο Λοκ τοποθέτησε ένα σύστημα ραφιών που κουμπώνει στο εσωτερικό των τηλεφωνικών θαλάμων, χωρίς να μεταβάλλει την αρχική θέση της τηλεφωνικής συσκευής. Η κατασκευή δεν αναιρεί την προηγούμενη χρήση του θαλάμου και μπορεί να απομακρυνθεί χωρίς να αφήσει ίχνη.

Ο καλλιτέχνης υποστηρίζει πως ακόμα και αν οι τηλεφωνικοί θάλαμοι έχουν απαξιωθεί λόγω της κυριαρχίας των κινητών τηλεφώνων, έχουν ενδιαφέρον για αυτόν γιατί είναι αναχρονιστικοί *‘και φέρουν ένα είδος νοσταλγίας για το πώς ήταν κάποτε η διαπροσωπική επικοινωνία’*¹⁷. Πέρα από αυτό διαθέτουν το δυναμικό να προσφέρουν ξανά κάτι αξιόλογο στη γειτονιά τους πέρα από το να υπολειμματούν και να χρησιμοποιούνται σαν διαφημιστικές πινακίδες.

**THERE ARE 13659
PAYPHONES ON
NYC SIDEWALKS**

**EVEN THOUGH THERE ARE OVER
17 MILLION CELL PHONES**

**IS THE PAY PHONE AN
ANACHRONISM OR AN
OPPORTUNITY...**

17. Συνέντευξη με τον John Locke στο Metcalfe John (2012) *How New York Payphones Became Guerrilla Libraries*, The Atlantic Cities, Φεβρουάριος 2012 [URL: <http://www.theatlanticcities.com/arts-and-lifestyle/2012/02/how-new-york-pay-phones-became-guerrilla-libraries/1288/>]

Οι βιβλιοθήκες του θα λειτουργούσαν με ιδανικό τρόπο εάν οι Νεοϋορκέζοι που δανείζονταν βιβλία, τα επέστρεφαν ή τα αντικαθιστούσαν με δικά τους. Δυστυχώς, από τις δύο βιβλιοθήκες που εγκατέστησε ο καλλιτέχνης, η μια χρησιμοποιήθηκε σωστά ενώ η δεύτερη όχι: τα βιβλία εξαφανίστηκαν αμέσως όπως και το σύστημα ραφιών λίγο αργότερα.

Παρ' όλα αυτά, η θετική ανταπόκριση των περαστικών που τις είδαν, σταμάτησαν και αναρωτήθηκαν 'τι άραγε συμβαίνει εδώ?' αποτελεί κίνητρο, σύμφωνα με τον Λοκ, για να συνεχίσει να εγκαθιστά νέες pop-up βιβλιοθήκες στην πόλη του.

[telephone tree]

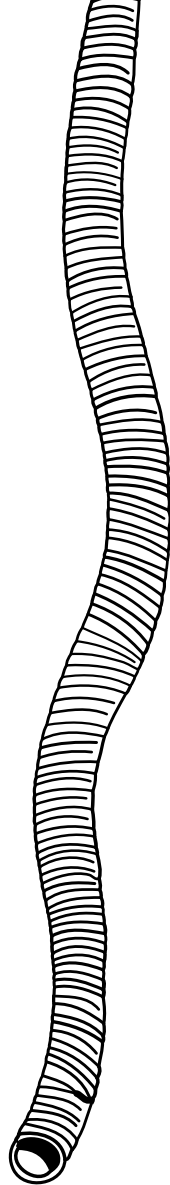
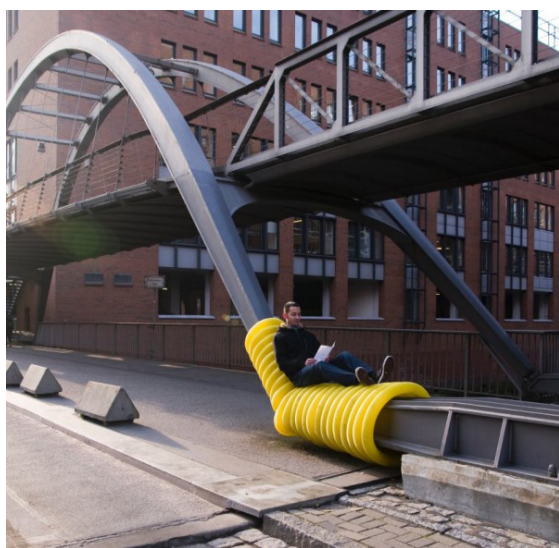
Παρόμοια πρωτοβουλία που σκόπευε να επισημάνει την ανάγκη για επανα-νοηματοδότηση των απαξιωμένων κοινόχρηστων τηλεφωνικών θαλάμων είναι αυτή του καλλιτέχνη Posterchild στην Νέα Υόρκη μέσα από την μετατροπή τους σε ζαρντινιέρες για φυτά.

‘Αν και οι περισσότεροι θάλαμοι είναι σε αχρηστία, χρήζουν επισκευής και μάλιστα σε κάποιους από αυτούς λείπει η τηλεφωνική συσκευή’, ο Posterchild δεν συνηγορεί στην οριστική τους αφαίρεση ‘καθώς αποτελούν ένα είδος υπάρχουσας αστικής υποδομής που διαθέτει σημαντικό λανθάνον δυναμικό’¹⁸.

Ο ίδιος, σαν υποστηρικτής του αστικού πρασίνου –κάτι που διαφαίνεται και σε άλλα έργα του- χρησιμοποίησε την υπάρχουσα υποδομή των θαλάμων για να προσφέρει μικρές δόσεις πρασίνου στην πόλη.

18. <http://altuseguide.squarespace.com/home/telephone-trees.html>

19. <http://www.spiegel.de/kultur/gesellschaft/ausgezeichnetes-design-stadterobern-mit-guerillabank-a-801842.html>
 20. <http://www.theatlanticcities.com/neighborhoods/2012/02/guerilla-wayfinding-raleigh/1139/>

καρεκλο-βομβαρδισμοί

[Oliver Schau_καθίσματα από σωλήνες]

Ο Oliver Schau, σχεδιαστής με έδρα το Αμβούργο, δημιούργησε πρόσφατα μια σειρά από guerilla δημόσια καθίσματα θέλοντας να αντιμετωπίσει το πρόβλημα της έλλειψης σημείων στάσης στην πόλη του και να κάνει ένα σχόλιο για την εμπορευματοποίηση του δημόσιου χώρου σε αυτήν¹⁹.

Ο Schau κατασκεύασε αυτοσχέδια παγκάκια και καρέκλες τυλίγοντας κίτρινους σωλήνες αποχέτευσης γύρω από υπάρχοντα στοιχεία αστικής υποδομής. Οι χαμηλού κόστους, ανθεκτικοί στις καιρικές συνθήκες και ιδιαίτερα ευέλικτοι σωλήνες σχημάτισαν καθιστικές επιφάνειες και μετέτρεψαν τα δικτυώματα μιας γέφυρας σε ξαπλώστρες, τις σχάρες παρκαρίσματος ποδηλάτων σε καναπέδες, τα κιγκλιδώματα ασφαλείας σε άνετα παγκάκια.

Η εμφανώς ευτελής φύση του υλικού κατασκευής των καθισμάτων, εφιστά την προσοχή μας στην επινοητικότητα του πρότζεκτ, το οποίο με δημιουργικό, εύκολο και οικονομικό τρόπο κατόρθωσε να διεκδικήσει δημόσιο χώρο για το κοινό.

[Καρέκλες σε στάσεις λεωφορείων]

Η έλλειψη καθίσματος σε μια στάση-ταμπέλα λεωφορείου στο Ορλάντο²⁰, ενέπνευσε κάποιον (πιθανά) χρήστη της συγκεκριμένης στάσης να αντιμετωπίσει αυτό το πρόβλημα καθημερινής πρακτικής άνεσης με έναν απλό τρόπο: ο ανώνυμος 'σχεδιαστής' τοποθέτησε μια οικιακή καρέκλα δίπλα στην ταμπέλα για να κάνει πιο ξεκούραστη την αναμονή του λεωφορείου. Η συγκεκριμένη ανώνυμη πρωτοβουλία αποτελεί παράδειγμα do-it-yourself σχεδιασμού στην πιο απλή του μορφή.

ΤΑΚΤΙΚΕΣ ΚΑΙ ΜΑΣΤΟΡΕΜΑΤΑ ΣΤΑ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ ΠΟΥ ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΤΗΚΑΝ

[ΤΑΚΤΙΚΕΣ?]

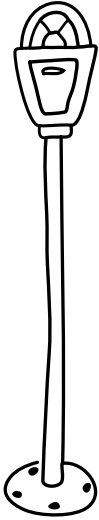

[guerilla διαβάσεις πεζών]

Οι ακτιβιστές στο Σάο Πάολο περίμεναν την **κατάλληλη στιγμή** για να βάψουν ανενόχλητοι τις νέες διαβάσεις πεζών. Η δράση τους απαιτούσε να μην κυκλοφορούν αυτοκίνητα στους δρόμους καθώς και να μην υπάρχει επιτήρηση από τις Αρχές, κάτι που θα συνέβαινε σίγουρα κατά τη διάρκεια του σημαντικού ποδοσφαιρικού αγώνα αφού όλοι οι πολίτες –σε μια πόλη της Βραζιλίας που το ποδόσφαιρο είναι σημαντικό στοιχείο της κουλτούρας- θα τον παρακολουθούσαν.

Οι ακτιβιστές λειτούργησαν με τη λογική του **‘δράττεσθαι’ της ευκαιρίας** και τελικά προσέφεραν μέσω της δράσης τους μια σημειακή αλλά σημαντική βελτίωση στην καθημερινότητα της πόλης τους.

Στην περίπτωση της Βαλτιμόρης, η εισαγωγή της αυτοσχέδιας διάβασης ξεκίνησε σαν μια λαθραία do-it-yourself πρωτοβουλία, η οποία υπέδειξε την ανάγκη για ασφάλεια των πεζών στο συγκεκριμένο σημείο. Η επιστημοποίησή της αποδεικνύει πως **ένα δείγμα DIY σχεδιασμού μπορεί να μετατραπεί σε tactical σχεδιασμό** και να επιφέρει μια μόνιμη αλλαγή.

[Ημέρα Πάρκ(ινγκ)]

Η μέθοδος της τακτικής στην Ημέρα Πάρκ(ινγκ) εντοπίζεται κατ' αρχάς στο γεγονός ότι οι Rebar **οικειοποιήθηκαν τον χώρο** της θέσης προπληρωμένης στάθμευσης **με τρόπο που δεν είναι ανάλογος του προσχεδιασμού της** και που παρεκκλίνει από την αρχικά αποδιδόμενη χρήση της [μετατροπή της θέσης πάρκινγκ σε μικρό πάρκο]. Επιπλέον, εντοπίζεται στο ότι η ομάδα **ανακάλυψε το 'παραθυράκι'** στον Κώδικα Οδικής Κυκλοφορίας της πόλης και στη συνέχεια έδρασε με μια **ευρηματική πρακτική**.

Η Ημέρα Πάρκ(ινγκ) ουσιαστικά επαναπροσδιόρισε τους χώρους προπληρωμένης στάθμευσης σαν ένα σημαντικό κομμάτι των κοινών αγαθών της πόλης, μια περιοχή για έκφραση, κοινωνικοποίηση και παιχνίδι. Και αν και προσωρινή, έχει εμπνεύσει την άμεση συμμετοχή των πολιτών σε διαδικασίες που μετασηματίζουν το αστικό τοπίο.

[Δρόμοι Παιχνιδιού-Play Streets]

Οι 'Δρόμοι Παιχνιδιού' ξεκίνησαν σαν μια πρωτοβουλία από Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις, η οποία **επανα-νοηματοδότησε** το δημόσιο χαρακτήρα του δρόμου **προσδίδοντάς του διαφορετική χρήση από τη θεσμοθετημένη**, καθώς μετέτρεψε τους δρόμους από χώρους κυκλοφορίας οχημάτων σε χώρους παιχνιδιού και κοινωνικοποίησης για τις γειτονιές.

Το παράδειγμα του Jackson Heights αποδεικνύει πως η διεκδίκηση των πολιτών για ελεύθερους χώρους σε συνδυασμό με συνεργάσιμες πολιτικές Αρχές, μπορεί να οδηγήσει σε μια μόνιμη βελτίωση της καθημερινής ζωής στη γειτονιά.

ΤΑΚΤΙΚΕΣ ΚΑΙ ΜΑΣΤΟΡΕΜΑΤΑ ΣΤΑ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ ΠΟΥ ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΤΗΚΑΝ

[ΜΑΣΤΟΡΕΜΑΤΑ?]

[Taking the street_μια εναλλακτική παιδική χαρά]

Μπορούμε να αξιολογήσουμε τη συγκεκριμένη επέμβαση ως ένα επιτυχημένο μαστόρεμα της κοινωνικής αρχιτεκτονικής τέχνης και παρέμβασης στη συλλογική φαντασία.

Ο Cirugeda έδωσε **νέα ερμηνεία στο αντικείμενο που χρησιμοποιήσε**: στο έργο που παρουσιάζεται, ο κάδος αποκομιδής οικοδομικών υλικών δεν χρησιμοποιήθηκε σαν κάδος, αλλά σαν χώρος για παιχνίδι και σαν όχημα για τους πολίτες να διεκδικήσουν τον δημόσιο χώρο.

Ταυτόχρονα **εκμεταλλεύτηκε τα κενά των διοικητικών δομών και τα σημεία που ο νόμος υπολείπεται**. Κατόρθωσε να επιτύχει τον στόχο του, δηλαδή να προσφέρει μια παιδική χαρά στη γειτονιά του, μέσω μιας εναλλακτικής προσέγγισης και **ξεπερνώντας τα γραφειοκρατικά εμπόδια**.

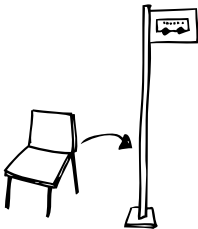
[Τηλεφωνικοί θάλαμοι αλλιώς]

Τόσο ο John Locke όσο και ο Posterschild επιλέγουν να συνθέσουν τα έργα τους χρησιμοποιώντας ένα **αντικείμενο** αστικής κουλτούρας –τον τηλεφωνικό θάλαμο- που πλέον έχει απαξιωθεί σε επίπεδο χρήσης και στη συλλογική συνείδηση. Ακολουθώντας τη λογική του μαστορέματος, τοποθετούν τους τηλεφωνικούς θαλάμους σε νέο πλαίσιο, καθώς η μετατροπή τους προφανώς **αλλάζει την πολιτισμική αξία και το νόημά τους.**

[Καρεκλοβομβαρδισμοί]

Τα ιδιαίτερα καθίσματα του Oliver Schau αποτελούν ακόμα μια επιτυχημένη περίπτωση μαστορέματος. Ο σχεδιαστής **συνέθεσε μεταξύ τους στοιχεία που έχουν παραχθεί για να εξυπηρετήσουν εντελώς διαφορετικές λειτουργίες**, δημιουργώντας ένα τελικό προϊόν –κάθισμα- με αξία χρηστική και αισθητική.

Τέλος, το πιο απλό μαστόρεμα που παρουσιάστηκε είναι το παράδειγμα της καρέκλας στην στάση λεωφορείου: μια συνηθισμένη οικιακή καρέκλα μετατράπηκε σε αστική υποδομή μόνο μέσω της μεταφοράς της και της τοποθέτησής της δίπλα στην κολώνα της στάσης. Με απλή σκέψη μαστορα, ο δρ άστης **έλυσε μόνος του ένα καθημερινό πρόβλημα** που αντιμετώπιζε και **δεν περίμενε παθητικά** κάποιον άλλο παράγοντα, π.χ. τις Αρχές, να το **επιλύσουν για αυτόν.**

επίλογος

Υπάρχει μια τάση για απόρριψη αυτών των ειδών αστικών δράσεων ως απλά φαντασιόπληκτα – να χαμογελά κανείς με τη γνησιότητά τους ή τον τρόπο έκφρασής τους σαν έξυπνα *détournement* (μεταστροφές).

Αλλά αυτά τα έργα διατηρούν στη καρδιά τους την πεποίθηση ότι η αλλαγή είναι δυνατή παρά την πειθαρχική ή θεσμική αδράνεια, τα πολιτικά ή οικονομικά εμπόδια. Μάλιστα, ένα παράδοξο πλεονέκτημα της ύφεσης είναι ότι επιβραδύνοντας τους μηχανισμούς ανάπτυξης, πίεσε αποδοτικά τους πολίτες και τους δήμους να πάρουν την κατάσταση στα χέρια τους, να γίνουν πιο δημιουργικοί όσον αφορά τη χρηματοδότηση των έργων και να εστιάσουν σε μικρότερες προσπάθειες.

Ο αρχιτέκτονας, πολεοδόμος (και πρώην δήμαρχος της Curitiba στην Βραζιλία) Jamie Lerner υποστηρίζει πως *‘η έλλειψη πόρων δεν δικαιολογεί πλέον την απουσία δράσης. Η ιδέα ότι μια ενέργεια πρέπει να πραγματοποιείται μόνο εφόσον έχουν απαντηθεί όλα τα ερωτήματα και έχουν βρεθεί οι πόροι, αποτελεί σίγουρη συνταγή παράλυσης. Ο σχεδιασμός μιας πόλης είναι μια διαδικασία που επιτρέπει διορθώσεις. Είναι εξαιρετικά αλαζονικό να πιστεύει κανείς ότι ο σχεδιασμός μπορεί να γίνει μόνο αφού ελεγχθεί κάθε μεταβλητή.’*¹

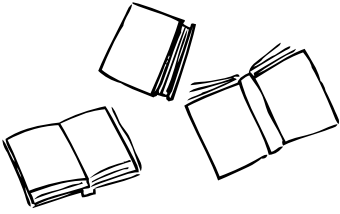
1. The Street Plans Collaborative (2012) *Tactical Urbanism vol.2*
[URL:http://issuu.com/streetplanscollaborative/docs/tactical_urbanism_vol_2_final]

Επίσης, αυτές οι DIY/φτιάξτο-μόνος-σου προσπάθειες και μικροβιακές πρακτικές δεν πρέπει να θεωρούνται αποδιοργανωτικές παραβιάσεις ή επιπόλαιες καινοτομίες, αλλά ενδείξεις πραγματικής αστικής ζωτικότητας καθώς στοχεύουν τόσο στην επανοικειοποίηση του δημόσιου χώρου από τους πολίτες, όσο και στην ενεργοποίηση του λανθάνοντος δυναμικού της πόλης, ώστε να έρθει στην επιφάνεια η δυναμική ζωντάνια της.

Όπως ο Mirko Zardini (διευθυντής του Canadian Centre of Architecture) λέει στο δελτίο τύπου της έκθεσης 'Actions: what can we do with the city': *'Οι δράσεις αυτές αποκαλύπτουν την ύπαρξη ενός κόσμου πλούσιου σε ευρηματικότητα και φαντασία, ξένου στις σύγχρονες καταναλωτικές μας συνήθειες. Προτείνουν εναλλακτικούς τρόπους ζωής, επαν-εφευρίσκουν τη καθημερινή μας ζωή και ανακαταλαμβάνουν τον αστικό χώρο με νέες χρήσεις.'*

Αυτές οι τακτικές και πρακτικές επανα-οικειοποίησης ανοίγουν το δρόμο για μια άλλη πόλη, έναν άλλο χώρο, έναν χώρο μακριά από το ξεκάθαρο κείμενο της προγραμματισμένης, ευανάγνωστης ή εμφανούς πόλης.

Η σημερινή πόλη είναι μια καταγραφή των καθημερινών πράξεων και αντιδράσεων. Το αρχείο που προκύπτει αποκαλύπτει τις δυνατότητες για τον (επανα) σχεδιασμό της. **Οι πρακτικές των ανθρώπων της πόλης – τακτικές και μαστορέματα- καταφέρνουν να πυροδοτήσουν περίπλοκες διαδικασίες επαναδραστηριοποίησης και χειραφέτησης της κοινότητας ενώ δοκιμάζουν και προτείνουν ένα εναλλακτικό αστικό μοντέλο και προσέγγιση κατασκευής πόλεων.**

βιβλιογραφία

Αραβαντινός Αθανάσιος (2007) *Πολεοδομικός Σχεδιασμός – για μια βιώσιμη ανάπτυξη αστικού χώρου*, εκδ. Συμμετρία, Αθήνα

Βασενχόβεν Λ., Κουρλιούρος Η. (2007) *Κοινωνικές και Πολιτικές Διαστάσεις του Σχεδιασμού του Χώρου*, στο *Ανθρωπογεωγραφία*, εκδ. Πατάκη, Αθήνα

Chase John, Crawford Margaret, Kaliski John (1999) *Everyday Urbanism*, The Monacelli Press, New York

de Certeau Michel (1988) *The Practice of Everyday Life*, University of California Press, London

Frampton Kenneth (1999) *Μοντέρνα Αρχιτεκτονική*, εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα

Hinkel Rochus (2011) *Urban Interior*, Spurbuchverlag, Baunach

Καρύδης Δημήτρης (2006) *Τα επτά βιβλία της πολεοδομίας*, εκδ. Παπασωτηρίου, Αθήνα

Koetter Fred, Rowe Collin (1993) *Collage City*, The MIT Press, Cambridge

Μπουμπάρης Νίκος, *Σημειώσεις Μαθήματος 'Θεωρία του Πολιτισμού 2'*, Τμήμα Πολιτισμικής Τεχνολογίας και Επικοινωνίας, Πανεπιστήμιο Αιγαίου

McLeod Mary (1997) *Henry Lefebvre's critique of everyday life*, στο Harris Steven, Berke Deborah (επιμ.) *Architecture of the Everyday*, Princeton Architectural Press, New York

Sadler Simon (1998) *The Situationist City*, The MIT Press

Salingaros Nikos, Mena-Quintero Federico (2011) *A brief history of P2P Urbanism*, στο Salingaros Nikos κ.α., *P2P Urbanism*, Umbau--Verlag, Solingen

ντε Σαρτώ Μισέλ (2010) *Επινοώντας την καθημερινή πρακτική – η πολύτροπη τέχνη του πράττειν* (μτφ. Κική Καψαμπέλη), εκδ. Σμίλη, Αθήνα

Τσακίριδης Κώστας, *Επιχειρησιακός οδηγός: Στρατηγικός σχεδιασμός (2)*, Κέντρο Επιχειρηματικής και Τεχνολογικής Ανάπτυξης Κεντρικής Μακεδονίας

Τουρνικιώτης Παναγιώτης (2008) *Εισαγωγή στη μοντέρνα αρχιτεκτονική/ Σημειώσεις για το μάθημα Ιστορία και Θεωρία 5*, Ε.Μ.Π. Αθήνα

άρθρα σε επιστημονικά περιοδικά

Βασενχόβεν Λ. (2002) *Η δημοκρατικότητα του σχεδιασμού του χώρου και η αμφισβήτηση του ορθολογικού μοντέλου*, Αειχώρος Τόμος 1, τεύχος 1, σελ.30-49, Νοέμβριος 2002

Louridas Panagiotis (1999) *Design as Bricolage: Anthropology Meets Design Thinking*, Design Studies Τόμος 20, Τεύχος 6, Οκτώβριος 1999

Μεταξάς Θ., Χαλένης Κ. (2006) *Ο Στρατηγικός Σχεδιασμός ως τύπος σχεδιασμού και ως εργαλείο αποτελεσματικής Αστικής Διαχείρισης*, Αειχώρος Τόμος 5, Τεύχος 1, σελ.4-37, Μάιος

Debord Guy (1958) *Επιθεώρηση Internationale Situationniste*, τεύχος 1

εργασίες - εισηγήσεις

Chardronnet Ewen (2003) *Μια σύντομη ιστορία της ενιαίας πολεοδομικής αντίληψης και της ψυχογεωγραφίας, διάλεξη στο φεστιβάλ “Τέχνη και Επικοινωνία: αρχιτεκτονική των μέσων”*, Ρίγα, Μάιος 2003.
(μτφ. Μάνος Κορνελάκης)

Cuper Kenny (2005) *Walking as do-it-yourself urbanism*, Goldsmiths Sociology Research Papers, Great Britain

Γκάμα Ελευθερία-Ελένη (2006) *Από τον καθολικό στον στρατηγικό σχεδιασμό :η ευρωπαϊκή και η ελληνική πρακτική - Το παράδειγμα του Bercy στο Παρίσι και των Ολυμπιακών Αγώνων στην Αθήνα*, Δ.Π.Μ.Σ. Αρχιτεκτονική και Σχεδιασμός του χώρου κατεύθυνση β', Ε.Μ.Π., Αθήνα

Λιόκαλος Σταύρος (2004) *Βαριόμαστε στην πόλη: η περιπέτεια της Καταστασιακής Σκέψης στην πόλη*, προπτυχιακή διάλεξη, Ε.Μ.Π., Αθήνα

Σάτογλου Πάυλος (2010) *Εικαστικά Δρώμενα στον Αστικό Χώρο*, Διπλωματική εργασία στο Ανοικτό Πανεπιστήμιο, Πάτρα

Χατζηφώτη Όλγα, Χρυσανθοπούλου Χριστίνα (2011) *Καταστασιακή Διεθνής για αρχιτέκτονες*, προπτυχιακή διάλεξη, Ε.Μ.Π., Αθήνα

- Τσακίρης Θανάσης (2004) *«Στρατηγική»: εισήγηση στο σεμινάριο για τα συλλογικά συμφέροντα*, Τομέας σύγχρονων μορφών πολιτικής και κοινωνικής εκπροσώπησης του Εργαστηρίου Πολιτικής Επικοινωνίας (ΕΚΠΑ- Τμήμα Πολιτικών Επιστημών και Δημόσιας Διοίκησης), Αθήνα, Ιανουάριος 2004

ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ

Burnham Scott, *Finding the truth in systems: in praise of design-hacking*, RSA Design & Society [URL: <http://www.thersa.org/projects/reports/hacking-design>]

Laboratory of Insurrectionary Imagination (2010) *A user's guide to the impossible*, London [URL: www.labofii.net]

REBAR Group Inc (2008) *PARK(ing) Day Assembly Manual*, San Francisco [URL:http://www.uc.edu/cdc/area_events/area_events/rebar_streetscape_toolkit_small.pdf]

REBAR Group Inc (2009) *The PARK(ing) DAY Manual*, San Francisco [URL: http://parkingday.org/wpcontent/uploads/2011/09/Parking_Day_Manual_Consecutive1.pdf]

The Street Plans Collaborative (2011) *Tactical Urbanism vol.1* [URL: http://issuu.com/streetplanscollaborative/docs/tactical_urbanism_vol.1]

The Street Plans Collaborative (2012) *Tactical Urbanism vol.2* [URL:http://issuu.com/streetplanscollaborative/docs/tactical_urbanism_vol_2_final]

Άρθρα στο διαδίκτυο

Arlandis Alberto Altés, *Αναθεωρώντας το δημόσιο χώρο: Υβριδικές πρακτικές συνεργατικής τέχνης και η πειρατεία του χώρου στην αστική σφαίρα*, Re-public [URL: <http://www.re-public.gr/?p=3610#more-3610>]

Gordon Douglas (2011) *DIY Urban Design, from Guerrilla Gardening to Yarn Bombing*, GOOD Magazine, Απρίλιος 2011 [URL: http://www.good.is/post/diy-urban-design-from-guerrilla-gardening-to-yarn-bombing/?utm_content=headline&utm_medium=hp_carousel&u]

Laventure D. *Bricolage*. International Collaborative Dictionary of Communications [URL: <http://mediaresearchhub.ssrc.org/icdc-content-folder/bricolage/>]

Lydon Mike (2011) *The Difference Between Tactical and DIY Urbanism*, The Pattern Cities, Απρίλιος 2011 [URL: <http://patterncities.com/archives/284>]

Metcalf John (2012) *How New York Payphones Became Guerilla Libraries (συνέντευξη με τον John Locke)*, The Atlantic Cities, Φεβρουάριος 2012 [URL: <http://www.theatlanticcities.com/arts-and-lifestyle/2012/02/how-new-york-pay-phones-became-guerrilla-libraries/1288/>]

Page Scott (2008) *DIY Urbanism*, Planetizen, Μάρτιος 2008
[URL: <http://www.planetizen.com/node/30577>]

SPUR (2010) *DIY Urbanism: Testing the grounds of social change*, SPUR, Σεπτέμβριος 2010 [URL: <http://www.spur.org/publications/library/article/diy-urbanism>]

Zeiger Mimi (2011) *The Interventionist's Toolkit part1, The design observer group*, Ιανουάριος 2011 [URL: <http://places.designobserver.com/feature/the-interventionists-toolkit/24308/>]

Zeiger Mimi (2011) *The Interventionist's Toolkit part3: our cities, ourselves, The design observer group*, Δεκέμβριος 2011 [URL: <http://places.designobserver.com/feature/the-interventionists-toolkit-part-3/29908/>]

Zeiger Mimi (2012) *The Interventionist's Toolkit part4: project, map, occupy, The design observer group*, Μάρτιος 2012 [URL: <http://places.designobserver.com/feature/the-interventionists-toolkit-part-4/32918/>]

ΙΣΤΟΣΕΛΙΔΕΣ

<http://altuseguide.squarespace.com/home/telephone-trees.html>

<http://cca-actions.org/>

<http://gracefulspoon.com/blog/2011/07/06/dub-002/#>

<http://www.londonplay.org.uk/file/1333.pdf>

<http://www.notbored.org/SI.html>

<http://www.palnyc.org/800-PAL-4KIDS/Program.aspx?id=30>

<http://parkingday.org/>

<http://patterncities.com/>

<http://planetizen.com>

<http://rebargroup.org/parking/>

<http://www.recetasurbanas.net/index.php?idioma=eng&REF=1&ID=0002>

<http://spur.org>

<http://www.streetplans.org/>

<http://www.spiegel.de/kultur/gesellschaft/ausgezeichnetes-design-stadterobern-mit-guerilla-bank-a-801842.html>

<http://www.theatlanticcities.com>

<http://www.theatlanticcities.com/neighborhoods/2012/02/guerilla-wayfinding-ra-leigh/1139/>

<http://thepopucity.net>

<http://www.treehugger.com/cars/brazilian-activists-paint-guerrilla-pedestrian-lines-photos.html>

<http://tsaaaaaaa.tumblr.com>

<http://urbanrepairs.blogspot.gr/>

ΕΙΚΟΝΕΣ

- Σελ. 12 [σύνθεση] Διέανδρος Κατσούρης, [φωτογραφίες] Γιώργος Τριανταφύλλου
<http://triantafylloug.blogspot.gr/2010/05/bio.html>
- Σελ. 22 *Le Corbusier*
Evenson Norma (1969) *Le Corbusier: The machine and the grand design*, George Braziller, New York, σελ.38
- Σελ. 24 *Le Corbusier*
Evenson Norma (1969) *Le Corbusier: The machine and the grand design*, George Braziller, New York, σελ.38
- Σελ. 25 1. *Le Corbusier*
Evenson Norma (1969) *Le Corbusier: The machine and the grand design*, George Braziller, New York, σελ.38
2. **Συγκρότημα κατοικιών στο Pantin, Γαλλία** / *Emile Ailleud*
Jellicoe G.(1961) *Motopia*, Studio Books, London, σελ. 140
3. **Brasilia** / *Norma Evenson*
Evenson Norma (1969) *Le Corbusier: The machine and the grand design*, George Braziller, New York, σελ.96
- Σελ. 26 *Constant*
‘Une autre ville pour une autre vie’ Internationale situation niste no3 (1959)
- Σελ. 29 **Κατασκευασμένη Κατάσταση** / *Constant*
Group Sector (1962), Gemeentmuseum, Χάγη (από το Sadler Simon (1998) *The Situationist City*, The MIT Press σελ.114)
- Σελ. 40 **Tactical Urbanism** / *The Street Plan Collaborative*
<http://www.streetplans.org/>
- Σελ. 41 *Edward Erfurt IV*
The Street Plans Collab (2012) *Tactical Urbanism* vol.2 σελ. 2
- Σελ. 42 **Guerilla Gardening**
<http://punkrockpermaculture.wordpress.com/category/permaculture-news/>
- Σελ. 43 **Les Bouquinistes** / *Charles Simond*
La vie parisienne a traversle XIXe siècle, Paris, E. Plan, Nour rit et cie, 1900 σελ.458
- Σελ. 44 **Τα κουτιά των Les Bouquinistes** / *Acscosta*
The Street Plans Collab (2012) *Tactical Urbanism* vol.2 σελ. 6 [

- Σελ. 47 **Guerilla διάβαση πεζών στο Sao Paolo / Urban Repair Squad**
<http://www.treehugger.com/cars/brazilian-activists-paint-guerrilla-pedestrian-lines-photos.html>
- Σελ. 48 **Guerilla διάβαση πεζών στο Sao Paolo / Urban Repair Squad**
<http://www.treehugger.com/cars/brazilian-activists-paint-guerrilla-pedestrian-lines-photos.html>
- Σελ. 49 **Αφίσα Park(ing) Day 2009 / Park(ing) Day**
<http://my.parkingday.org/page/2009-parking-day-posters>
- Σελ. 51 **Rebar Park(ing) Day / Rebar**
http://www.uc.edu/cdc/area_events/area_events/rebar_streetscape_toolkit_small.pdf
- Σελ. 52 **Αφίσα Park(ing) Day 2010 Αθήνα**
<http://my.parkingday.org/group/parkingdayathens>
- Σελ. 53
1. flickr / *Iomarch*
<http://www.flickr.com/photos/iomarch/4226645659/>
 2. **Park(ing) Day 2009 / Park(ing) Day Philadelphia**
<http://www.parkingdayphila.org/>
 3. **Park(ing) Day Valencia / Mike Chino**
http://sfist.com/2011/09/16/parking_day_photos_1.php?gallery0Pic=3
- Σελ. 54 **Play Streets / Street Play London**
<http://streetplaylondon.blogspot.gr/2010/06/rise-fall-of-play-streets-uk>
- Σελ. 55 **Play Streets London / Street Play London**
http://www.londonplay.org.uk/document.php?document_id=1198
- Σελ. 61 **Recetas Urbanas**
<http://www.recetasurbanas.net/index.php?idioma=eng&REF=1&ID=0002>
- Σελ. 62 (όλες) **Tomas Valenzuela**
<http://oliverbishopyoung.co.uk>
- Σελ. 63 **John Locke**
<http://gracefulspoon.com/blog/2011/07/06/dub-002/#>
- Σελ. 64 **John Locke**
<http://gracefulspoon.com/blog/2011/07/06/dub-002/#>
- Σελ. 65 **Posterchild**
<http://altuseguide.squarespace.com/home/telephone-trees.html>
- Σελ. 66 **Oliver Schau**
<http://www.spiegel.de/kultur/gesellschaft/ausgezeichnetes-design-stadt-erobern-mit-guerilla-bank-a-801842.html>
- Σελ. 67 flickr / *strfsh*
<http://www.flickr.com/photos/95578258@N00/5815857766/in/photostream>

Εικονογράφηση: Ελέανα Τσουκιά

